

Çatışma Sonrası Toplumlarında Hukukun Üstünlüğünü Sağlama Araçları

HAKİKAT KOMİSYONLARI

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği

Bu yayın Birleşmiş Milletler için ve Birleşmiş Milletler adına yayınlanmıştır.

Yayının çevirisi **Anadolu Kültür'ün** Hakikat, Adalet ve Hafıza Çalışmaları kapsamında yapılmıştır.

Çeviren: Hilal Alkan (Ekim 2011)

© 2006 Birleşmiş Milletler (İngilizce Versiyon)

© 2011 Birleşmiş Milletler (Türkçe Versiyon)

Tüm hakları saklıdır.

© 2006 United Nations for the English edition

© 2011 United Nations for the Turkish edition

All rights reserved worldwide

NOT

Bu yayında kullanılan yer isimleri Birleşmiş Milletler Sekreterliği'nin herhangi bir ülke, toprak parçası, şehir veya bölgenin yasal statüsü, yöneticileri veya sınırları ile ilgili olarak fikir beyanı anlamına gelmemektedir.

*

Bu yayının tamamı veya parçaları özgürce alıntılanabilir ve çoğaltılabilir. Ancak çoğaltılmış olan malzemenin yer aldığı yayının bir kopyasının, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Palais des Nations, 8-14 avenue de la Paix, CH-1211 Cenevre 10, İsviçre adresine gönderilmesi rica olunur.

*

Bu yayın Avrupa Birliği'nin mali katkıları ile gerçekleştirilmiştir. Burada ifade edilen görüşler hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin resmi görüşleri olarak ele alınamaz.

HR/PUB/06/1

	Sayfa
Önsöz	v
Giriş	1
Neden ve ne zaman bir hakikat komisyonu kurmalı?.....	1
I. TEMEL İLKELER VE ÇALIŞMA VARSAYIMLARI	3
A- Ulusal Tercihler	3
B- Kapsayıcı Bir Geçiş Dönemi Adaleti Perspektifine Duyulan İhtiyaç	3
C- Ülkeye Özgü Bir Model	3
D- Siyasi İrade ve Bağımsız İşleyiş	3
E- Uluslararası Destek	4
II. HAKİKAT KOMİSYONUNUN KURULMASI	5
A- İstişare	5
B- Kuruluş Belgesi	5
C- Komisyon Üyelerinin Seçimi	9
D- Hazırlık Dönemi	10
E- İşe Alımlar	11
III. HAKİKAT KOMİSYONUN FAALİYETLERİ	12
A- Temel Faaliyetler	12
B- Temel Zorluklar	14
IV- KARŞILIKLI İLİŞKİLER	19
A- Yargılamalar	19
B- Onarımlar	19
C- Güvenlik Soruşturması	20
D- Reformlar	20

V- ETKİ VE TAKİP	21
A- Takip ve Uygulama	21
B- Raporun Dağıtılması.....	21
C- Dosyalara Ne Olacak?.....	21
D- “Başarı”nın Değerlendirilmesi	22
VI- HAKİKAT KOMİSYONLARINA YARDIMCI OLMAK: ULUSAL VE ULUSLARARASI AKTÖRLER	23
A- Ulusal STK'ların Rolü.....	23
B- Birleşmiş Milletler'in ve Diğer Uluslararası Aktörlerin Rolü	24
Sonuç.....	25

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (İHYK), Birleşmiş Milletler'e çatışma sonrası görev yerlerinde, hukukun üstünlüğünün hızlı ve etkin bir şekilde yeniden sağlanması ve adaletin tesis edilmesi konusunda verdiği desteğin artırılması gerektiğinin farkındadır. Bir çatışmadan çıkan ülkelerde hukuk sistemi, polis teşkilatı ve adli mekanizmalar ya zayıflamış olur ya da hiç bulunmaz ve insan hakları ihlallerine daha sık rastlanır. Devlet görevlilerine duyulan yaygın güvensizlik ve yeterli kaynağın olmayışı da bu durumu körükler.

İHYK, Birleşmiş Milletler'in insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü konusunda yaptığı çalışmaların odak noktası olarak, 2003 yılında Birleşmiş Milletler misyonlarının ve geçiş dönemi hükümetlerinin uzun vadeli ve devam ettirilebilir bir şekilde bu taleplere karşılık vermelerini sağlayacak hukukun üstünlüğünü kurma araçlarını geliştirmeye başladı. Bu araçlar, sahadaki misyonlara ve geçiş dönemi idarelerine geçiş dönemi adaleti ve hukukun üstünlüğü konularında pratik birer rehber olacaktır. Her bir araç kendi başına da faydalı olmakla birlikte bütüncül bir perpektifin içine oturmaktadır. *Adalet Sektörünü Tanımak, Yargılama Girişimleri, Hakikat Komisyonları, Şahıslarının Geçmişlerinin Araştırılması ve Hukuk Sistemlerinin İzlenmesi* başlıklı bu araçlar ilgilendikleri konudaki temel prensipleri ortaya koyuyorlar.

Elinizdeki yayın ise özellikle hakikat komisyonlarına dair prensipleri ve yaklaşımları gösterip Birleşmiş Milletler'e ve diğer politika üreticilerine hakikati arama mekanizmaları geliştirmeleri yolunda yardımcı olma amacını taşıyor. Bu yayında bahsi geçen prensipler, temel olarak, geçmiş deneyimlerden ve bu tekniklerin ve mekanizmaların Birleşmiş Milletler'in Sierra Leone ya da Doğu Timor gibi misyonlarındaki uygulamalarından derlendi.

Elbette ki bu belge kimseye stratejik ve programa yönelik kararları dayatamaz; kararların çatışma sonrası ortamlarının kendilerine özgü şartlarına uygun olarak sahada alınması gerekir. Yine de bu araç, saha misyonlarına ve geçiş dönemi idarelerine, hakikati arama mekanizmalarına uluslararası insan hakları standartlarına ve iyi uygulamalara uygun bir şekilde müdahale etmelerini sağlayacak bilgi donanımını sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu araçlar, İHYK'nın geçiş dönemi adaleti politikalarının geliştirilmesine gösterdiği kapsamlı ilginin sadece başlangıcıdır. Bu önemli girişimde emeği geçen herkese teşekkürlerimi ve minnetimi ifade etmek isterim.

Louise Arbour
Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri

TEŐEKKÜRLER

İHYK, bu yayının hazırlanması esnasında yorum yapan, öneriler veren ve destek olan kurumlara ve şahıslara teşekkürü borç bilir. Özellikle de yayının hazırlanmasından birinci derecede sorumlu olan danışman Priscilla Hayes'e minnettarız. Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi'ne de (International Center for Transitional Justice-ICTJ) danışmana verdikleri destekten dolayı şükran borçluyuz.

Avrupa Komisyonu da verdiği finansal destekle bu projenin gerçekleştirilmesini ve yayınların yapılmasını mümkün kıldı. Teşekkür ediyoruz.

İç savaştan çıkmış veya baskıcı bir rejimi arkada bırakmış toplumlarda, geçiş döneminin hemen ardından kurulan hakikat komisyonlarına gittikçe daha çok rastlanıyor. Resmi olarak korunan ve adli yükümlülükleri olmayan geçici araştırma kurumları olarak tarif edilebilecek bu komisyonların ifadeleri toplamak, soruşturmayı yürütmek, araştırma yapmak, halka açık duruşmalar düzenlemek ve bunların sonunda bir rapor hazırlamak için görece az zamanları oluyor. Her ne kadar hakikat komisyonları, adli soruşturmaların yerini tutmasalar da geçmişin hesabının bir ölçüde verilebilmesini sağladıkları için, yaygın olarak gerçekleşmiş suçlara yönelik adli takibatın yapılmasının adli sistemin yetersizliği, fiili ya da resmi bir af çıkartılmış olması gibi nedenlerle mümkün olmadığı durumlarda özellikle yararlıdırlar. Ayrıca, ileride göreceğiniz gibi hakikat komisyonlarının çalışmaları gelecekte yapılacak adli takibatı güçlendirebilir.¹

Yapıları, bileşenleri, güçleri ve asgari dava şartları uluslararası kurallarla belirlenmiş olan mahkemelerin aksine, hakikat komisyonları ülkeden ülkeye pek çok açıdan farklılık gösterirler. Yine de son yirmi-otuz yıl içinde kurulmuş olan 30'dan fazla hakikat komisyonunun deneyimleri birkaç rehber yayın hazırlanmasına imkan tanıdı. Elinizdeki kitapçık da hakikat komisyonlarına rehberlik etmenin yanında bir hakikat komisyonu kurma hazırlığında olanlar ve bir komisyona danışmanlık veya destek sağlayanlar için bu deneyimlerden çıkarılan dersleri özetlemeyi amaçlıyor. Okuyucuların bu yayının yanında cezasız kalma durumlarıyla mücadele ederek insan haklarının korunması ve güçlendirilmesi hakkındaki prensiplerin yenilenmiş halini okumalarını da tavsiye ediyoruz²

Birleşmiş Milletler ve başka bazı uluslararası kurumlar, hakikat komisyonları gibi yapıların oluşturulmasına ve çalışmasına yardım etmede önemli rol oynuyorlar. Ulusal ve uluslararası aktörlerin bu süreçte nasıl rol alabileceklerinin yanında işleyişe dair ciddi kararları ve zorlukları da bu yayın çerçevesinde özetlemeye çalıştık.

Neden ve ne zaman bir hakikat komisyonu kurmalı?

Şahısların, kaybolmuş kişiler veya geçmişe yaşanmış kötü muameleler hakkında bilgi edinme hakkı olduğu anlaşmalar ve ulusal, bölgesel ve uluslararası mahkemeler tarafından kabul edilmiştir.³ Hakikat komisyonları geçmişte yaşananların boyutunu ve sistematiğini olduğu kadar nedenlerini ve sonuçlarını da anlamak amacıyla olanların mağduru durumundaki binlerce kişiye ulaşır. *Neden* bazı olayların yaşanmasına izin verildiği de bazen tam olarak *ne* olduğunu anlamak kadar önemli olabilir. Tüm bunların sonucunda, komisyonun, bir toplumun tarihindeki tartışmalı ya da tümünden reddedilen bir dönemle yüzleşmesine ve o dönemi anlamasına yardımcı olacağı umut edilir. Bu sayede de genellikle kamunun gözünden uzakta duran mağdurların seslerinin herkes tarafından duyulması amaçlanır. Bunların yanında hakikat komisyonları, kurumsal ve siyasalara yönelik reform önerileri vererek şiddetin gelecekte de yaşanmasını engellemeye çalışırlar.

1 Bu yayında sadece kısaca değinebildiğimiz konuların bir kısmı başka kaynaklarda detaylı bir şekilde, örnek olaylara da yer verilerek anlatılıyor. Böyle bir kaynak için bakınız: Priscilla B. Hayner, *Unspeakable Truths: Facing the Challenge of Truth Commissions* (New York and London, Routledge, 2001).

2 Updated Set of Principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity, E/CN.4/2005/102 ve Add.1.

3 Bilgi edinme hakkını tanıyan yakın zamanlı tartışmalar için bakınız: “Independent study on best practices, including recommendations, to assist States in strengthening their domestic capacity to combat all aspects of impunity”, yazan Profesör Diane Orentlicher (E/CN.4/2004/88). Yazıya www.ohchr.org adresinden ulaşabilirsiniz.

Her ne kadar bazı ülkelerde hakikat komisyonları, toplumsal barışın sağlanması amacıyla kurulsun, veya komisyon doğal olarak bu işlevi yerine getirecekmiş gibi görülse de, komisyonun yapacağı araştırmanın ne toplumda ne de ulusal/kamusal alanda doğrudan uzlaşma ve barışı tesis edeceği varsayılmaz. Barışma ve uzlaşma farklı bağlamlarda farklı şekillerde anlaşılır. Bazılarına göre, uzun süredir reddedilen bir gerçeğin kabul edilmesi toplumsal barışa kesinlikle katkı sağlayacaktır. Ancak geçmiş deneyimler gösteriyor ki tek tek mağdurların ya da zarar görmüş toplulukların affedebilmek için gerçeğin bilinmesinden daha fazlasına ihtiyaçları vardır. Uzlaşma, genellikle son derece uzun ve yavaş bir süreçtir ve hakikat komisyonlarının çalışmaları bu süreçte ihtiyaç duyulanın sadece bir kısmını oluşturur. Bu nedenle, bir hakikat komisyonu kurarken, mağdurların ya da ülkenin tümünün geçmişte yaşanan tarifsiz kıyımlar hakkındaki gerçeği öğrenmenin ya da zaten bildikleri şeylerin resmi makamlarca kabul edilmesinin ardından kolayca “barışmış” hissedeceklerine dair karşılanması mümkün olmayan beklentiler yaratmamaya özen gösterilmelidir.

Halkın hakikat komisyonlarından beklentileri genellikle abartılıdır. Bu beklentileri idare edip makul ölçülerde tutmak da önemlidir. Bir hakikat komisyonunun neler sunabileceğinin en baştan dürüstçe anlatılması gerekir.

Hala iktidarda bulunan (ya da iktidarı ele geçirmek isteyen) şahısların ya da siyasi oluşumların soruşturma kapsamına alındığı durumlarda, hakikat komisyonlarının, niyetlenen bu olmasa bile, ciddi siyasi etkileri olabilir. Komisyonun çalışmaları esnasında veya komisyonun görevini tamamlamasından hemen sonra ülkede seçim yapılması planlandıysa, bu siyasi etkiler daha da bariz bir hal alır ve komisyonun duruşma tarihlerini ya da son raporun yayınlanış tarihini değiştirmesi ya da erteleme istenebilir. Bazı durumlarda komisyonun çalışma takvimini, soruşturmanın derinliğinden ya da odak noktasından feragat etmeden, ancak, bu faktörleri de göz önünde bulundurarak ayarlaması gerekebilir.

Bir ülke ne zaman bir hakikat komisyonu kurulmasına hazır olur? Bir ülkenin buna hazır olması için üç şartın sağlanmış olması gerekir. Birinci şart: geçmişte yaşanan hak ihlallerini araştırılmasına izin verecek, hatta mümkünse bu araştırmayı destekleyecek bir siyasi iradenin varlığı. İdeal durumda, hükümet, finansman sağlayarak, devlet arşivlerini erişime açarak veya devlet memurlarına komisyonla işbirliği yapma talimatı vererek süreci destekleyecektir. İkinci şart: silahlı çatışma, savaş ya da baskıcı uygulamalar sona ermiş olmalıdır. Bazen çatışma bitmiş olsa bile fiili güvenlik ortamı henüz sağlanmamış olabilir; mağdurlar ve tanıklar açıkça konuşmaktan ya da komisyonla işbirliği yaptıklarının bilinmesinden korkuyor olabilirler. Hatta komisyonun kendisi çalışmaları esnasında tehditlere maruz kalabilir. Ancak, eğer savaş ya da silahlı çatışma ülke çapında halen devam ediyorsa, ciddi bir soruşturmanın yapılabileceği bir zeminin oluşması hiç muhtemel değildir. Üçüncü şart: mağdurlar ve tanıklar böyle bir soruşturmanın yapılması ve soruşturmaya katkı sağlamak konusunda istekli olmalıdırlar. Elbette ki geçmişle yüzleşmenin sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen araştırmalar ya da ulusal bir hakikat komisyonuna kıyasla daha az resmiyete dökülmüş yerel çabalar gibi başka yolları da vardır. Bu yoldaki kararlar ise ancak geniş çaplı istişareler sonucunda alınabilir.

I. TEMEL İLKELER VE ÇALIŞMA VARSAYIMLARI

Aşağıdaki beş ilke ya da temel varsayım herhangi bir ülkede bir hakikat komisyonu kurmayı düşünürken göz önünde bulundurulmalıdır:

A- Ulusal Tercihler

Hakikat komisyonları her ülkeye ya da her geçiş dönemine uygun değildir. Bu nedenle, komisyon kurma kararı her zaman o ülkenin vatandaşı olanlar tarafından alınmalıdır. Karar özellikle mağdurların ve hayatta kalanların görüşlerinin dikkate alındığı ve hakikat komisyonlarının işlevlerinin, yapabileceklerinin ve kısıtlarının açıkça beyan edildiği geniş katılımlı bir istişare sürecinin sonucunda alınmalıdır. Uluslararası aktörler karşılaştırmalı bilgiler ve uzman desteğini sunabilirler, ancak, bir ülkenin, son derece meşru gerekçelerle, hakikat komisyonu kurmayı istemeyebileceğini ya da en azından hemen geçiş sürecinin ardından bunu yapmamayı seçebileceğini kabul etmelidirler. Bu konuda ulusal görüşlere saygı gösterilmelidir.

B- Kapsayıcı Bir Geçiş Dönemi Adaleti Perspektifine Duyulan İhtiyaç

Hakikat komisyonları daha kapsayıcı bir geçiş dönemi adaleti stratejisinin sadece bir parçasıdır ve bu nedenle adli soruşturmalar, onarım programları, güvenlik incelemeleri ve hesap verebilirliği artırmaya ya da reforma yönelik başka programlarla birlikte düşünülmelidirler. Bütün bu girişimler arasındaki ilişkiler de, aşağıda daha detaylı bir şekilde tartışılacağı üzere, dikkate alınmalıdır. Her ne kadar seçenekler zaman içinde değişeceği ve beklenmeyen girişimler ortaya çıkabileceği için, bütün bu ihtimalleri ve aralarındaki ilişkileri peşinen ortaya koymak mümkün olmasa da bu soruları göz önünde bulundurmak sürecin şekillendirilmesine ve komisyonun araştırma yetkisine katkı sağlayabilir.

C- Ülkeye Özgü Bir Model

Her hakikat komisyonunun, ulusal bağlama ve var olan fırsatlar bağlı olarak kendine özgü olması beklenmelidir. Başka komisyonların deneyimleriyle ortaya çıkan bir kısım teknik ve işleyişe dair iyi uygulamalardan münasip bir şekilde yararlanılsa da başka bir yerden hazır bir hakikat komisyonu modeli ithal edilmemelidir. Bu kural, komisyonun yetki alanı kadar işleyişine dair ayrıntılar da için de geçerlidir. Önemli kararlar hep yerel şartlara göre alınmalıdır. Bu yaklaşım daha güçlü bir komisyon kurulmasını ve komisyonun daha yaygın bir şekilde sahiplenilmesini sağlayacaktır.

D- Siyasi İrade ve Bağımsız İşleyiş

Bir komisyon, en başarılı şekilde, titiz bir araştırma yapılması ve hakikatlerin ortaya çıkarılması konusunda gerçekten istekli olan bir siyasi iradenin varlığında çalışacaktır. Bu

iradenin varlığı kendisini, komisyonun resmi belgelere erişimi konusunda işbirliğine yatkınlık ve komisyona sağlanan kamu finansmanı şeklinde gösterir. Hükümet, komisyona erişime kapalı olanlar da dahil olmak üzere soruşturma ile alakalı olan tüm belgeleri sağlamalıdır. Soruşturma konusu olan eylemler ve olaylarla ilgili bilgisi bulunan eski ya da halen görevli memurlar, kamuya açık duruşmalarda ya da komisyonun tercihinine bağlı olarak özel görüşmelerde ihtiyaç duyulan bilgileri vermelidirler.

Ancak soruşturmaya verilen bu destek, komisyonun bağımsız bir şekilde işleyişiyle yanyana gitmelidir. Bir hakikat komisyonunun başarısında hayati öneme sahip olan meşruiyet ve güvenin sağlanması, komisyonun çalışmalarını siyasi müdahalelerden bağımsız olarak sürdürebilmesine bağlıdır. Bir kez kurulduktan sonra, komisyon, araştırma, soruşturma, bütçeye dair karar alma, raporlama ve tavsiye verme gibi faaliyetlerine hükümetin doğrudan müdahalesi ya da kontrolü olmadan çalışmalıdır. Mali gözetimin gerekli olduğu durumlarda dahi işleyişe dair bağımsızlık korunmalıdır. Siyasi yetkililer de komisyonun bağımsız bir şekilde çalıştığını açıkça göstermelidirler.

E- Uluslararası Destek

Sorumluluklarını başarıyla yerine getirebilmek için hakikat komisyonlarının çoğunun ciddi biçimde uluslararası desteğe ihtiyacı olur. Bu destek mali kaynakların yaratılmasıyla sınırlı olmasa da onu da içerir. Ciddi bir hakikat komisyonunun maliyeti rahatlıkla 5-10 milyon doları aşabilir ve ulusal kaynaklar bu ihtiyacı karşılamakta çoğunlukla yetersizdir. Uluslararası desteğin diğer türleri arasında yabancı ülke arşivlerine erişim, genellikle uluslararası STK'lar tarafından verilebilecek teknik destek, yabancı hükümetler tarafından komisyona ödünç verilebilecek uluslararası araştırmacılar ve daha önceki hakikat komisyonlarından uzmanlara erişim sayılabilir. Hakikat komisyonu kurmaya düşünen ülkeler ve böyle bir gelişmeyi destekleyen uluslararası aktörler, sürecin başarıya ulaşması için önemli ölçüde uluslararası desteğe ihtiyaç duyulacağını farkında olmalıdır.

II. HAKİKAT KOMİSYONUNUN KURULMASI

A- İstişare

Yukarıda da değinildiği gibi, en güçlü hakikat komisyonları, bağlama en uygun komisyonun nasıl olacağı üzerine düşünüp istişare edilerek kurulurlar. Her komisyon ulusal ihtiyaçları, fırsatları ve imkanları yansıtacak şekilde tasarlanmalıdır. İstişare süreçleri iki önemli amaca hizmet etmelidir: hakikat komisyonunun kavrayışını artırmak ve yetki alanının belirlenmesiyle ilgili katkı sağlayarak en uygun kuruluş belgesini ortaya çıkarmak. İstişare süreci, aleni bir şekilde mağdurları ve STK'ları da içermeli ve komisyonun görev alanına neyin gireceği konusunda tartışmaya ve hazırlanan taslak kuruluş belgeleri hakkında geri bildirim almaya yeterince zaman ayrılmalıdır. Atölye çalışmaları, seminerler ve yetki ve görev alanıyla ilgili tartışmaların yapılacağı başka çalışmaları içerecek olan bu süreç en azından birkaç ay sürmeli ve başta şiddetten etkilenmiş olan topluluklar olmak üzere ülkenin her tarafından ve kesiminden gelecek görüşlere açık olmalıdır. Komisyonun işleyişi esnasında, yöntem ve komisyon çalışmaları üzerine halktan geri bildirim almak için, özellikle mağdurlarla ve sivil toplum kuruluşlarıyla iletişim devam ettirilmelidir.

Bazen hakikat komisyonları, detayları belirtilmeden, barış anlaşmalarının şartlarının arasında yer alırlar. Bu durumda bile, anlaşmanın çizdiği sınırlar içinde özgün kuruluş belgesinin hazırlanması için geniş çapta istişare yapma imkanı olabilir. Bunun yanında, arabulucuların da herhangi bir anlaşmada yer alacak olan hakikat komisyonunun nasıl olması gerektiği konusunda fazla bağlayıcı olmamaya dikkat etmeleri gerekir.

Ulusal STK'lar, konu hakkında ulusal konferanslar düzenleyerek, komisyonun kurulması için gerekli yasal değişikliklerin taslaklarını hazırlayarak, hükümete yönelik lobi faaliyeti yaparak, medyaya eğitim vererek ve kurulması teklif edilen komisyonla ilgili halkı bilgilendirerek, komisyonun kurulmasından önceki bu dönemde önemli bir rol oynarlar.

B- Kuruluş Belgesi

Yukarıda önerilen istişare süreci, komisyonun yetki alanının, ya da kuruluş belgesinin belli unsurlarının dikkatle ele alınmasını içermelidir. Sonuçta ortaya çıkacak olan kuruluş belgesi aşağıdaki konuları kapsamalıdır:

1. Faaliyet süresi

Kuruluş belgesi, komisyonun faaliyete geçme ve çalışmalarını sona erdirmeye tarihlerini belirlemelidir. Bu tarihler, bir-iki kısa uzatmaya imkan sağlayacak şekilde esnek olabilir. Ancak, çalışmanın toplam süresi sabit olmalıdır. Aksi takdirde komisyon fazlaca uzun süre faaliyet gösterebilir, odak noktasını ve ivmesini kaybedebilir ve sonunda halkın ilgisini yitirebilir. Deneyimler 1,5-2,5 sene aralığında faaliyet göstermenin en uygunu olduğuna işaret etmektedir.

2. Yetki alanına giren zaman: soruşturmanın kapsadığı dönem

Komisyona hakkında araştırma yapacağı zaman aralığı da kuruluş belgesinde belirtilmelidir. şu ana kadar kurulan kimi komisyonlar 35 yıllık bir zaman aralığındaki hak ihlallerini araştırırken, diğerleri çok daha kısa dönemleri incelediler. Bu karar, ulusun tarihinde en çok sayıda veya en ağır hak ihlallerinin gerçekteğiği döneme bakarak alınmalıdır. Taraflı bir görüntü çizmemek için, seçilen zaman aralığı, ulusun tarihindeki belli dönemlere odaklanmak amacıyla parça parça belirleneceğine kesintisiz olmalıdır. Benzer bir nedenle, komisyonun siyasi olarak tarafsızlığına zarar verebileceği için, önemli herhangi bir dönem de araştırma kapsamından çıkarılmamalıdır.

3. Soruşturulacak hak ihlalleri

Komisyona kuruluş belgesi bazı alanlarda son derece spesifik ve ayrıntılı olmalıdır ancak aynı zamanda komisyon üyelerinin yorumlarına imkan tanıyacak kadar da esnek olmalıdır. Örneğin çoğunlukla kuruluş belgesinin soruşturulacak belli olayları listelememesi, onun yerine hangi tür hak ihlallerinin soruşturulacağına dair daha genel bir dil benimsemesi tercih edilir. Böyle bir yaklaşım komisyona rehberlik ederken bir yandan da komisyonun soruşturmaları şekillendirmesini ve ortaya çıkan gerçekte ve sistematik olaylar hakkında rapor hazırlayabilmesini mümkün kılar. Örneğin, daha önce kurulmuş olan hakikat komisyonlarının kuruluş belgelerinde “toplum üzerinde etkili olmuş olan ciddi şiddet eylemlerinin” veya “insan haklarının ya da savaş hukukunun ağır bir şekilde ihlal edildiği durumların, sistematik bir özellik gösteren ihlaller de dahil olmak üzere” incelenmesi çağırısında bulunan bir dil kullanıldı.

Hakikat komisyonları, soruşturmalarını, geleneksel olarak ciddi insan hakları ihlallerine (işkence, kayıplar, yargısız infazlar, insanlığa karşı işlenen suçlar, soykırım, vb.) olduğu kadar savaş hukukunun çiğnenmesine ve savaş suçlarına da yöneltilmişlerdir. Kurulacak olan komisyonun odak noktası da, toplumun genelinin ve özellikle mağdurların en ciddi olarak gördükleri ve en acil şekilde ele alınmasını istedikleri suistimallerle uyum içinde olmalıdır. Velhasılı, komisyonun görevini yerine getirebileceği kadar dar ancak soruşturulması gereken eylemleri ya da olayları da dışarıda bırakmayacak kadar gevşek bir soruşturma alanı tanımlamak için gereken denge gözetilmelidir.

Bazı ölkelerde, mali suçlar da daha önceki yönetimin yaptığı sivil ve siyasi hak ihlalleri kadar önemli -ve halkın gözünde korkunç- olabilir. Bu nedenle, komisyonun kuruluş belgesine, yolsuzlukları ve başka mali suçları da dahil etmek veya belgenin kapsamını sosyal ve ekonomik hakların ihlallerini de kapsayacak şekilde genişletmek tartışılabilir. Bu karar da, diğerleri gibi, vatandaşlar tarafından alınmalıdır; ancak komisyonun kuruluş belgesini yazanların bir hakikat komisyonunun çalışma alanına mali suçları da eklemenin zorluklarının ve tehlikelerinin bilincinde olmaları gerekir. Yolsuzluğu ve mali suçları araştırmak için kullanılacak yöntem ve ihtiyaç duyulacak olan zaman, örneğin tekil ya da sistematik işkence ve infazların araştırılması için gerekli olanlardan hayli farklıdır. Üstelik, “ekonomik ve sosyal hakların ihlali” gibi geniş bir alana odaklanmak yoksulluğa, evsizliğe, eğitim politikalarına ve başka sosyal sıkıntılara bakmayı gerektirebilir. Her ne kadar bunlar çok önemli konular olsa da, kapsamı bu kadar genişletmek komisyonun görevini makul ölçülerde yerine getirmesini imkansızlaştırabilir.⁴ Ancak bazı meseleler sadece ekonomik oldukları için dışarıda

4 Sierre Leone Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu “insan hakları ve uluslararası savaş hukuku ihlallerini” soruşturmayı taahhüt eden kuruluş belgesinin ekonomik, sosyal ve kültürel hakları da kapsadığına karar vermişti. şahışlar, bu tip şikayetlerle komisyona başvurduklarında, sivil ve siyasi hakları ihlal edilmiş olanlarla aynı muameleyi gördüler. Peru'daki komisyon (ve benzer başka komisyonlar) ise bazı durumlarda ekonomik haklar diğerleriyle içiçiçe geçmiş olsa da ifade alırken, duruşmalarda ve soruşturmalarında sivil ve siyasi hakların ihlallerine odaklandı. Ancak sonuç raporlarında (özellikle tavsiyeler kısmında) ekonomik,

birakılmamalıdır. İktisadi mevzular ve şiddet arasında bariz bir ilişki bulunduğunda, örneğin, şiddetle sonuçlanan toprak ihtilafları ya da devletin tutuklanan veya kaybedilen bir şahsın mülklerine el koyması gibi durumlarda, hakikat komisyonu bu olayları soruşturmalı ve raporlamalıdır. Son olarak, bir kısım hakikat komisyonlarının, raporlarına, hak ihlallerinin ve baskıların genellikle çok yüksek olan ekonomik etkilerini de dahil ettiklerini belirtmeliyiz.

4. Özel mağdur gruplarına özen göstermek

Belli bir grup insanın şiddetten özellikle etkilendiği durumlarda, hele de bu şiddet eksik bildirilmiş ya da yanlış anlaşılırsa, komisyonun bu mağdur grubuna özel dikkat yöneltmesi faydalı olacaktır. Örneğin, kimi komisyonlar kadınlara ve çocuklara karşı işlenen suçlara ya da cinsel şiddet suçlarının mağdurlarına özellikle dikkat etmeye yönlendirilmişlerdir.⁵ Komisyonların böyle durumlara ilgilenmek için, şiddetin mağduru ya da faili olmuş çocuklara yönelik olarak daha sıkı gizlilik tedbirleri almak için özel prosedürler geliştirmeleri ya da cinsel şiddet mağdurlarının duruşmalarda yer almaları için özel bir yöntem belirlemeleri gerekebilir. En iyisi, kuruluş belgesinin, komisyonu bu gibi gruplara özen gösterme konusunda yönlendirmesi ancak işleyişe dair kararların komisyon tarafından alınmasına fırsat tanınmasıdır.

5. Ana faaliyetler

Kuruluş belgesi, komisyonunun yerine getirmesi gereken görevleri ve ana faaliyetleri listelemelidir. Örneğin, bu listede komisyonun mağdurların, tanıkların ve konuya ilgili başkalarının ifadelerini alacağı, araştırma ve soruşturma yapacağı, halka açık duruşmalar gerçekleştireceği ve yetki alanına giren konu ile ilgili hakikati ortaya çıkarmak için gerekli başka faaliyetleri yapacağı yer almalıdır. Bazı durumlarda, komisyonun, Afrika'daki ulu şefler gibi geleneksel ya da dini önderleri de çalışmalarına dahil etmesi beklenebilir.⁶

6. Yetkiler

Bir komisyona tanınan yetkiler, o komisyonun gücünü ve etki alanını belirleyecektir. Asgari olarak, bir komisyonun konuyla ilgili bilgi verebilecek herkesi sorgulama, kamu yöneticilerinin işbirliğinden yararlanma ve gerekli olabilecek mekanları ziyaret etme yetkisi olmalıdır. Gittikçe daha fazla komisyona celp kağıdı çıkama, arama, el koyma ve tanık koruma yetkisi veriliyor. Kendileri aleyhinde ifade vermeye çağırılan kimseleri korumak amacıyla, komisyonların ceza muafiyeti hakkı tanıma yetkisinin de olması gerekebilir. Böylece şahıslar, ifadelerinde verdikleri bilgilerin herhangi bir ceza davasında aleyhlerinde kullanılmayacağı konusunda temin edilebilirler.⁷

Bunların yanında, komisyonun, çalışmalarına engel olan, bilerek yanlış bilgi veren, celp emrine uymayan ya da tanık koruma yetkisini ihlal edenlere karşı para ya da hapis cezası şeklinde bir yaptırım uygulama yetkisi de olmalıdır.

7. Af mı yargılama mı?

sosyal ve kültürel haklardan doğrudan bahsettiler.

5 Sierra Leone ve Haiti'deki hakikat komisyonlarının cinsel şiddet mağdurlarıyla özellikle ilgilenmesi istenmişti. Sierra Leone'de, ayrıca, çatışmalarda yer almış çocuklara da özel bir ilgi gösterilmesi gerekti.

6 Örneğin Sierra Leone'de kuruluş belgesine böyle bir madde eklendi, ancak bazı komisyon üyeleri ulu şeflerin yardımcı olmaya uygun olmadıklarını düşünüyorlardı.

7 Burada bahsi geçen ceza muafiyeti, cezai sorumluluğu ortadan kaldırmaz, bu anlamda suçların affi ile karıştırılmamalıdır. Sağlanan dokunulmazlık sadece bazı delillerin mahkemece kabul edilemez hale gelmesine neden olur.

Çoğu hakikat komisyonunun şiddet olaylarının faillerini affetme yetkisi yoktur. Aksine, komisyonların büyük çoğunluğu, sonuç raporlarında, belgeledikleri olaylarla ilgili adli takibat (ya da adli takibatla sonuçlanacak soruşturmalar) yapılmasını tavsiye eder ve ellerindeki delilleri savcılara teslim ederler. Hakikat komisyonları doğaları gereği suçlarla -çoğu zaman devasa suçlarla- ilgili bilgiler üzerinde çalıştıkları için yaptıkları soruşturmaların yasal cezai süreçlerle ilişkisine özellikle dikkat edilmelidir. Bir yargı mercii olmadıkları için hakikat komisyonları, herhangi bir adli soruşturma yürütemezler; suç içeren vakaların takip edilmesi için yargı sistemine mecburdurlar. Bu ilişkiyi aşağıda daha derinlemesine ele alacağız. Bir komisyonun yetki alanını ve görevlerini belirlerken göz önünde bulundurulması gereken noktaları ise burada gözden geçiriyoruz.

Bir hakikat komisyonu, en genel haliyle şu üç yaklaşımdan birini seçebilir:

Yargılama önerisinde bulunmak. Yukarıda da belirtildiği gibi bu en sık benimsenen yaklaşımdır. Bundan kuruluş belgesinde bahsetmeye dahi gerek yoktur, zira bu konu genellikle komisyonun tavsiye verme yetkisi kapsamına girer. Bazı durumlarda, komisyon henüz çalışmaları devam ederken kimi bilgileri savcılara aktarabilir; ama daha yaygın olan uygulama, komisyonun tavsiyelerde bulunmak için sonuç raporunu yayınlamayı beklemesidir. Adli takibat önerisi, belli şahısları içerebileceği gibi daha fazla soruşturma ve cezai takibat yapılması yolunda genel bir tavsiye de olabilir.

Affetmek veya af önerisinde bulunmak. Şu ana kadar kurulmuş olan hakikat komisyonlarından sadece birinin, Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun, suçların faillerini affetme yetkisi vardı. Bu komisyon sadece siyasi saikle işlenmiş suçları ve ancak failler suçun detaylarını halka açık olarak anlatıp af başvurusunda bulduktan sonra affediyordu. Daha sonraları başka ülkeler de, suçluları itirafa teşvik edeceği ümidiyle, bu yaklaşımı cazip buldular ve pek çok komisyon, başlangıçta sınırlı affetme veya af önerisinde bulunma yetkisine sahip olarak kuruldu.⁸ Ancak, bu modeli başka yerlerde uygulamadan önce azami dikkat gösterilmesi gerekir: itirafçıların affedilmesi şeklindeki bu yaklaşım ancak suçların failleri ciddi bir adli takibat tehdidiyle karşı karşıya olduklarında etkilidir. Hangi düzeyde olursa olsun affetme yetkisi, güçlü bir soruşturma kapasitesiyle (ki pek çok komisyon bu güce sahip değildir) ve mağdurların duruşmalara katılma ve af başvurularına itiraz etme haklarının gözetilmesiyle yanyana gitmelidir. Ayrıca belirtmemiz gerekir ki, ciddi insan hakları ve savaş hukuku ihlallerini; yani savaş suçlarını, insanlığa karşı işlenmiş suçları ve soykırımı, ister itiraf ister özür karşılığında olsun, af kapsamına almak, uluslararası hukuka aykırıdır. Böyle bir af kararı, kabul edilmiş olan, Birleşmiş Milletler Temsilcileri için Çatışma Çözümü Müzakerelerinin Çeşitli Yönleri Hakkında Rehber'i ihlal eder.⁹ Bu nedenle, komisyonun taslağını hazırlayanların komisyonun yetki alanına böyle cezasız bırakma

8 Liberya'da teklif edilmiş olan yasa tasarısı, Liberya hakikat komisyonunun af önerisinde bulunma yetkisine sahip olmasını öngörüyor, ancak af önerisi savaş suçlarını ve insanlığa karşı işlenmiş suçları kapsayamayacak. Benzer bir şekilde Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde 2004 yılında kurulmuş olan hakikat komisyonuna da "savaş eylemleri, siyasi suçlar ve fikir suçları" ile ilgili af başvurularını "kabul veya red" etme yetkisi verildi. Ancak daha önce yapılmış olan barış anlaşması, insanlığa karşı işlenen suçların veya soykırımın af kapsamında değerlendirilmesini engelliyor. Son olarak, Endonezya'da bir hakikat komisyonu kurulması hakkında kabul edilen yasa tasarısı da bir kısım af yetkisini ima ediyor ancak tam olarak ne dendiği ve bunun nasıl yorumlanacağı henüz belirsizliğini koruyor.

9 Bakınız: BM Genel Sekreteri'nin çatışma halindeki veya çatışma sonrası toplumlarda hukukun üstünlüğü ve geçiş dönemi adaleti hakkındaki, savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar ve soykırım suçlarının affedilemeyeceğini teyit eden ve yasağın çerçevesini çizen raporu (S/2004/616). Birleşmiş Milletler'in bu konudaki prensipleri ilk kez 1999'da Genel Sekreter tarafından BM temsilcilerine gönderildi. Ayrıca bakınız: Cezasız kalma durumlarıyla mücadele ederek insan haklarının korunması ve güçlendirilmesi hakkındaki prensiplerin yenilenmiş hali, Prensip 24: Affetme ile ilgili sınırlamalar (E/CN.4/2005/102/Add.1)

yetkilerini dahil etmemek için azami özen göstermeleri gerekir. (Affetme yetkisi, bir önceki bölümde tartışılan ve uluslararası hukuka uygun olan ceza muafiyeti tanıma yetkisiyle karıştırılmamalıdır.)

Cezai sorumluluğu kısmen ve koşullu olarak ortadan kaldırmak. Doğu Timor, uluslararası ve ulusal olarak, hatta mağdur topluluklarca da kabul edilebilir bulunan bir 'hakikat karşılığında af' teklifinde bulunmuştu. Hakikat komisyonuna, ciddi olmayan suçlar için (örneğin cinayet ve tecavüz gibi suçların dışındakiler), suçun bütünüyle ikrar edilmesi, özür dilenmesi ve toplum hizmeti ya da mağdura sembolik bir ödeme yapması karşılığında cezai ve sivil sorumluluğu ortadan kaldırma yetkisi tanındı. Bu fikir Timor'daki geleneksel çatışma çözüm süreçlerini örnek alıyordu ve cemaat önderlerinin ve geleneklerin de devreye sokulmasını içeriyordu. Cezai sorumluluğun ortadan kaldırılması, toplum hizmetine ya da ödemeye bağlı olduğu ve yerel mahkeme tarafından da denetlendiği için, bu uygulama aftan çok itiraf karşılığında ceza indirimi yapılmasına benziyordu. Başka yerlerde de, özellikle de ciddi olmayan suçlara yönelik olarak, benzer yerel çözümler uygulanabilir.

8. Komisyonu yasama mı kurmalı yürütme mi?

Hakikat komisyonları, çoğunlukla, ya ulusal yasama yoluyla ya da devlet başkanının emriyle kurulurlar. Her iki yöntemin de kendine göre avantajları ve dezavantajları vardır. Hangi yolu seçmenin daha iyi ya da zorunlu olduğu genellikle ulusal bağlama göre kendiliğinden ortaya çıkar. Ancak bir seçim yapmanın gerektiği durumlarda, zaman kısıtları (devlet başkanının kararnamesi çok daha hızlı çıkabilir), siyasi etki altında kalma ihtimali (yasama organında komisyonunun gücünü ve kapsama alanını sınırlamak isteyen siyasi partiler de bulunuyor olabilir), ve halkın gözündeki meşruiyet (yasama süreçleri genellikle komisyonun daha yaygın bir siyasi destek almasını sağlarlar) göz önünde bulundurulmalıdır. Bazı hukuk sistemlerinde, komisyona mahkeme celbi çıkarmak gibi konularda yetki verilmesi mutlaka meclis kararı gerektirir.

9. Tavsiyelerin Uygulamaya Konması

Komisyonun kuruluş belgesi, hükümeti ve yasama organını hakikat komisyonunun verdiği tavsiyeleri ciddi bir şekilde göz önünde bulundurmaları konusunda bağlayıcı olmalıdır. Sierre Leone'deki gibi bazı komisyonların kuruluş belgelerinde, hükümetin, üç ayda bir verilen tavsiyeleri uygulama konusunda hangi aşamada olduğunu rapor etmesini gerektiren bir takip prosedürü de tanımlanmıştı. Şu ana kadar, El Salvador ve Sierra Leone'de olmak üzere, sadece iki komisyona (en baştan, tavsiyelerin uygulanacağı yönünde hükümetlerle varılan bir anlaşmanın ardından) uygulanması zorunlu tavsiyeler verme yetkisi tanındı. Ancak bu uygulama, komisyonun yasamanın ya da yürütmenin yetki alanına girdiği şeklinde görülürse anayasal sorunlara neden olabilir. O nedenle, tavsiyelerin ciddiye alınmasını ve uygulanmalarıyla ilgili olarak da halka açık raporlar yazılmasını şart koşmak tercih edilebilir.

C- Komisyon Üyelerinin Seçimi

Bir komisyonun kuruluşu esnasındaki hiçbir faktör son kertede komisyonun kimlerden oluştuğundan daha belirleyici olmayacaktır. İdeal olan komisyon üyelerinin yaşanmış olan çatışmanın taraflarınca tarafsız olarak görülen ve toplumda saygıdeğer bulunan (yerli ya da yabancı) kişiler olmaları ya da komisyon üyelerinin dağılımının var olan görüşlerin önemli kısmını temsil etmesidir. Üyeler, dini liderler, avukatlar, emekli hakimler, psikologlar, eğitimciler, kadınlara veya çocuklara karşı şiddet konusunda çalışan uzmanlar, insan hakları çalışanları gibi farklı meslek grupları ya da arkaplanlardan gelebilirler. Bazı ülkeler yabancıları da komisyonlarına dahil ederler. Böyle bir kararın alınması belli yerel nedenlere

ve eğilimlere bağlıdır, ancak kararı mutlaka vatandaşlar vermelidir.¹⁰

Komisyon üyelerinin seçim süreci ve zamanlaması kilit öneme sahiptir. Öncelikle, komisyonun kuruluş belgesi oluşturulmadan komisyon üyelerinin atanmaması gerekir. Komisyon üyelerini hızlıdan atayarak örneğin bir barış anlaşmasının ardından, süreci apar topar başlatma girişimlerinin, saygı duyulan ve etkili bir komisyon oluşturma ihtimalini önemli ölçüde azalttığı daha önceki komisyon deneyimlerinden görülmüştür. Kuruluş belgesi, komisyon üyelerinin nasıl seçileceğini ve üyelerde aranacak olan özellikleri açıkça belirtmelidir. Siyasi parti liderlerinin; parti, siyasi görüş veya silahlı grup temsilcilerinin komisyona üye olmalarına şiddetle karşı çıkılmalıdır.

Hakikat komisyonları, en geniş ulusal ve uluslararası desteği, üyeleri istişare süreçleri sonunda seçilir ve komisyonda etnik, bölgesel ve dini gruplar; siyasi görüşler ve farklı cinsiyetler dengeli bir şekilde temsil edilirse sağlayabilirler. Böyle bir istişare süreci halkın üyelik için aday göstermesini isteyerek ve adayların geçmişlerini araştırıp, son aşamaya kalanlarla mülakat yapıp, atamaları yapacak olan merciye isim önerisinde bulunacak, temsil gücüne sahip (toplumun farklı kesimlerince atanmış) bir seçici jüri belirleyerek yapılabilir. Geçmişte pek çok komisyon bunu etkili bir şekilde gerçekleştirdi.¹¹ Yabancı komisyon üyelerinin seçimine Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlar da dahil edilebilir, ancak son karar verilmeden önce adayların ulusal denetleme sürecinden geçirilmeleri gerekir.¹²

Komisyon üyeleri tam ya da yarı zamanlı çalışabilirler. Bu karar pek çok etkene bağlı olabilir; ancak komisyonların, gittikçe daha sık, halka açık duruşmalar düzenlemeyi de faaliyetlerinin arasına katmalarından dolayı komisyon üyelerinin tam zamanlı olarak çalışmalarına duyulan ihtiyaç da artıyor. Eskinin duruşma düzenlemeyen, sadece soruşturma yürüten komisyonlarında komisyon üyelerinin sadece ayda bir hafta çalıştığı bile oluyordu. O durumda, komisyon üyelerinin sorumlulukları, gündelik işleyişi kapsamıyor, sadece tematik soruşturmanın yönünü tayin etmek, komisyonun politikasını genel hatlarıyla belirlemek ve son raporu denetlemek gibi konulara odaklanıyordu. Komisyonun görünen yüzü olacakları için, komisyon üyelerinin şahsi ve siyasi otoritesi, aksi ve işbirliğine yanaşmayan idarecilerle baş etmekte önemli olabilir. Komisyon üyeleri ister tam ister yarı zamanlı çalışsınlar, personel ve idari işler müdürüyle komisyon üyelerinin sorumluluk alanları arasındaki ayrım en baştan açıkça ortaya konmalıdır.

D- Hazırlık Dönemi

Geçmişte pek çok hakikat komisyonu, idari ve lojistik hazırlıklara o kadar çok zaman harcadılar ki faaliyette olacakları sınırlı süreyi hatırı sayılır derecede kısalttılar. Bir ofis kiralamak, çalışanları işe almak, masaları ve bilgisayarları satın almak, bir veri tabanı

10 Komisyonun yabancı üyelerin de dahil edilmesinin arkasında, ülkenin vatandaşlarından daha tarafsız oldukları izlenimi yaratan birilerini, ya da özel hukuki ya da başka konularda uzmanlığı ve fon bulma, soruşturma ve uluslararası bilinirlik konularında bağlantıları olan birilerini atamak konusunda hissedilen güçlü ihtiyaç yatmaktadır. Ancak bazı ulusal bağlamlarda bu hem uygunsuz hem de son derece gereksizdir.

11 Örneğin, böyle bir seçim süreci Güney Afrika ve Sierra Leone'de kullanıldı.

12 Yabancı komisyon üyelerinin seçimleri konusunda farklı modeller var. Sierra Leone'de İHYK'dan, daha sonra ulusal seçici kurula sunulan üç aday göstermesi istendi. Ancak sürecin bu şekilde işlemesi yerel aktörlerin önerdiği bir kısım yabancı adayların göz önünde bulundurulmamasına, dolayısıyla da bazı güçlü adayların dışarıda bırakılmasına neden olduğu için eleştirildi. Haiti, El Salvador ve Guatemala'da ise çoğu New York'taki Birleşmiş Milletler Sekreterliği kaynaklı yabancı komisyon üyeleri fazla istişare yapılmadan atandılar. Geçmişteki bunlar gibi uygulamaların iyileştirilmesi için çok dikkatli olmak gerekiyor: güçlü adayların ortaya çıkmasına fırsat tanınırken ulusal aktörlerin de son kararın verilmesine etkin bir şekilde katılmaları sağlanmalı.

yaratmak ya da var olan bir veri tabanını adapte etmek gibi temel organizasyon meseleleri kadar; kaynak yaratmak ya da halka yönelik bir kampanya yapmak gibi daha geniş işler de, bir komisyonun, gerçekten soruşturmaya ya da ifade almaya başlamadan önce aylar harcamasına neden olabilir.

Bu nedenle, kuruluş belgesinde, komisyon üyeleri atandıktan sonra ancak henüz komisyon çalışmaya başlamadan önce kullanılacak üç-altı aylık bir hazırlık süreci belirlenmelidir. Hazırlıklar şunları içerebilir:

- İşe alma planının yapılması ve kuruluş aşamasında çalışacak personelin işe alınması
- Çalışmanın ilk aşamasında ifade alacak kişilerin ve diğer çalışanların eğitilmesi
- Bir iş planı hazırlanması
- Halka açık duruşmaların özel olarak planlanması
- Eğer gerekiyorsa bir tanık koruma programının oluşturulması
- Bütçe hazırlanması ve ulusal ve uluslararası kaynaklardan başlangıç fonlarının edinilmesi
- Komisyona bildirilecek binlerce hak ihlalinin kaydının tutulması, düzenlenmesi ve gerektiğinde bulunması için etkin bir veri tabanının tasarlanması ve kurulması
- Halka ulaşmak için kampanya yapılması
- Arkaplane yönelik bir ön araştırma yapılması
- Ulusal ve uluslararası STK'larda, Birleşmiş Milletler'de, yabancı hükümetlerde ve başka kaynaklarda var olan belgelerin toplanması

Bu dönem içinde komisyonun hazırlıklarına yardımcı olmak amacıyla ihtiyaç duyulan kaynaklar, destek ve uluslararası danışmanlık sağlanmalıdır.

E- İşe Alımlar

Her ne kadar ülkelerin şartları ve ihtiyaçları birbirinden farklı olsa da, komisyon çalışanlarının profili muhtemelen son derece geniş olacaktır. Örneğin, bir komisyonda, insan hakları uzmanları, araştırmacılar, hukuk uzmanları, soruşturmacılar, terapistler, sosyal hizmet çalışanları, tercümanlar, bilgisayar uzmanları, veri girecek personel ve güvenlik görevlileri gibi farklı kategorilerde çok sayıda çalışana ihtiyaç duyulur. İdari işler müdürü ya da idari sekreter olarak adlandırılan pozisyon, komisyonun yönetimi ve denetlenmesi için, özellikle de komisyon üyelerinin yarı zamanlı çalıştıkları durumlarda hayati öneme sahiptir. Komisyon çalışanlarını, özellikle de üst kademelerdeki çalışanları, seçerken azami özen göstermelidir; zira siyasi olarak hassas ve yüksek hızlı çalışma ortamı keskin idari beceriler, iyi siyasi içgüdüler ve baskı altında etkin çalışma becerisi gerektirecektir.

Çalışanların sayısı, çalışmaların hangi aşamada olduğuna bağlı olarak, komisyonun faaliyette olduğu süre boyunca değişiklik gösterecektir. Yine de, yakın zamanda kurulan komisyonlar en aktif oldukları dönemde 200-500 kişiyle çalışıyorlar. Bu sayıya tanıklıkları toplayan onlarca çalışan, kodlamayı yapanlar ve verileri girenler ile çok sayıda araştırmacı, soruşturmacı ve duruşma koordinatörü dahildir. İlerleyen zamanlarda ise sonuç raporunun yazılması ve koordine edilmesi için çok daha küçük bir ekibe ihtiyaç olacaktır. Pek çok hakikat komisyonunun çalışanlarının arasında yabancılar da bulunur ancak bu karar yerli uzmanlar tarafından alınmalı ve ülkenin komisyonda yabancıların bulunması konusundaki tercihi ve rahatlığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Uzmanlık gerektiren bazı konularda kısa süreli olarak danışmanlardan da yararlanılabilir. Örneğin, mezarların açılması ya da araştırma planını oluştururken tarihsel dönemlerin belirlenmesi gibi kimi spesifik projeler için adli tıp uzmanlarına ya da akademik tarihçilere danışılabilir.

III. HAKİKAT KOMİSYONUN FAALİYETLERİ

A- Temel Faaliyetler

1. İfadelerin alınması

Hakikat komisyonlarının başlıca bilgi kaynağını, geçmişteki hak ihlallerinin mağdurları ve tanıklarının çalışanlar tarafından birebir görüşmelerle alınan ifadeleri oluşturur. İfade almaktan sorumlu personel komisyonun merkezine yanısıra bölgesel ofislerde de bulunabilir ya da ekipler halinde ülkenin her tarafındaki köyleri dolaşabilir. İfadelerin alınması süreci, mağdurların deneyimlerini destekleyici olmalı ve olanları güvenli bir ortamda anlatmalarını sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır.

İfadelerin alınması, genellikle, hakikat komisyonunun en önemli işlerinden biridir ve tamamlanması, komisyonun yetki alanına göre, aylar sürebilir; hatta bu süre bir yıla kadar çıkabilir. Muhtemelen, ifadeleri alacak personelin eğitimden geçirilmesi gerekecektir. Bu personelin hatıraları bulanıklaşmış veya karışmış, ve olayın üstünden uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen muhtemelen derin travma işaretleri gösteren mağdurlardan nasıl düzgün bir şekilde ifade alınacağını öğrenmeleri gerekir. Bunun yanında, ifade almak için kullanılan formların ve süreçlerin teknik yönlerini de anlamaları beklenir. İfadeleri alan personel, pek çok mağdurun ve tanığın komisyonunda temas ettikleri tek insan olacaktır. Bu nedenle elde ettikleri bilginin açık seçik, yaklaşımlarının ise destekleyici ve adil olması önemlidir.

Genellikle, bir hakikat komisyonu, mağdurlardan, tanıklardan ve hatta kendilerinin ya da başkalarının yaşananlardaki payını anlatmak isteyen suç faillerinden olmak üzere 7000-20000 civarı ifade toplar.

2. Veritabanı

Hakikat komisyonu, bu muazzam miktardaki bilginin işlenmesine yardımcı olmak için verileri saklama, düzenleme ve analiz etme amacıyla bir veritabanı oluşturmayı düşünmelidir. Bunun gibi bilgi yönetim sistemleri, aksi takdirde mümkün olmayacak bir düzeyde analiz yapılmasına ve net sonuçlar çıkarılmasına imkan tanırlar. Ancak böyle bir sistem kurmanın hem zamansal hem de finansal maliyeti (hem personel alımı hem de donanım ve yazılım sağlanması anlamında) en baştan göz önünde bulundurulmalıdır. Kıdemli bir sistem yöneticisinin ve analistlerin yanında, komisyonun, ifadeleri kodlama ve veri girişini yapma işini üstlenecek bir ekibe de ihtiyacı olacaktır. Süreç içinde farkedilecektir ki kodlama, veri girişi ve bu bilgilerin analiz edilmesi personelin toplam zamanının ciddi bir kısmını alacaktır. Ancak ortaya çıkan sonuç, önemli trendlere ve kalıplara işaret edecek ve komisyonun mağdurların toplam sayısını doğru bir şekilde tahmin etmesini sağlayacaktır.

3. Araştırma ve soruşturma

Araştırma ve soruşturmalar genellikle aynı birim tarafından yürütülür ve bu sayede dosya

soruşturmaları ile tematik araştırmalar arasında doğal bir bağ kurulmasına imkan tanınır. Hakikat komisyonu, her bir vakayı derinlemesine inceleyecek zamana sahip olmayacağı için, genellikle belli bir sayıda ve temsil gücü olan dosyayı soruşturma için seçecektir. Bu vakalardan bazıları belli şahıslara yönelik şiddet olaylarını ya da katliam gibi daha büyük olayları konu alabilir. Aynı esnada komisyon, şiddetin ve baskının nedenlerini ve sonuçlarını, örneğin bazı grupların özellikle nasıl etkilendiğini ya da hangi grupların en büyük sorumluluğu taşıdığını anlamak üzere tematik araştırmalar yapmayı da isteyebilir. Bu bağlamda bazı hakikat komisyonları, belli şehirleri ya da toplulukları seçerek belli bir yerdeki şiddetin tarihini derinlemesine incelediler.

Tarihsel olayların bağlamını tam olarak anlamak, çatışmada uluslararası güçlerin rolünün ne olduğunu anlamayı da gerektirebilir. Bu rol, bir iç savaşta savaşı taraflara silah temin etmek ya da finansman sağlamak, hatta asker göndererek ya da askeri eğitim vererek doğrudan savaşa katılmak şeklinde olabileceği gibi baskıcı bir hükümete siyasi destek vermeye devam edip süregiden hak ihlallerini eleştirmeme biçiminde de olabilir. Komisyon, soruşturmaları esnasında bu soruları da dikkate almalıdır.

4. Halka açık duruşmalar

Hakikat komisyonu, özellikle duruşmaların televizyon veya radyo aracılığıyla yayınlandığı durumlarda, mağdurlara ve kurbanlara kamuoyunun önünde hikayelerini anlatma şansı vererek, geçmişte yapılan yanlışları resmi bir şekilde ve açıkça kabul edebilir, kurbanlara seslerini duyurma şansı verebilir, hakikatin mütemadiyen reddedilmesi ihtimalini azaltabilir ve çalışmalarını daha şeffaf hale getirebilir. Halka açık duruşmalar, kamuoyunun da izleyici olarak sürece katılımını artırır, basınla konuyla daha uzun süre ilgilenmesini sağlar ve geçmişe dair ulusal bir tartışmayı ateşler.

Bazı duruşmalar mağdurların dinlenmesine odaklanırken, diğerleri spesifik temalara, şiddet sürecinin önemli anları gibi özel olaylara ya da belli kurumlara (örneğin, baskı sürecinde silahlı kuvvetlerin rolüne ya da dini kurumların şiddete verdikleri tepkilere) odaklanabilirler.

Halka açık duruşmalar düzenleme kararı kısmen ülkedeki güvenlik durumuna, kısmen de komisyonun görevini tamamlamak için sahip olduğu zamana ve kaynaklara bağlıdır. Ancak şimdiye kadarki deneyimler, halka açık duruşmaların komisyonun faaliyetlerini halka ulaştırmanın güçlü ve etkili bir yolu olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, bu aracın kullanımı, bütün hakikat komisyonları tarafından değerlendirilmelidir.

Son olarak, yerel toplulukların katılımını sağlamaya yönelik, ilginç ve topluluk temelli oturum örnekleri de vardır. Yukarıda da bahsi geçen Doğu Timor'daki yerel uzlaşma prosedürleri gibi bazı örneklerde, topluluk üyeleri suçunu kabul etmiş olan alt kademe failere doğrudan soru sorabilirler. Sierra Leone de yerel geleneksel liderleri bazı duruşmalara dahil etmiştir. Bunlar gibi özgün duruma uyarlanmış ve yerelle uyumlu duruşma süreçleri başka ülkeler içinde uygun olabilir.

5. Halka ulaşma ve iletişim

Bir komisyonun halka ulaşma çabalarının doğası ve kapsamı, etkisinin nasıl olacağını da belirleyecektir. Komisyon, çalışmalarını halka açıklamak ve tanıtmak konusunda çaba göstermeli, mağdurları ve konuyla ilgili bilgi sahibi olan diğer kişileri ifade vermek için ofislerine davet etmeli ve misyonuyla hedeflerinin anlaşıldığından emin olmalıdır. Tüm bunlar halkın beklentilerini makul düzeylerde tutmaya yardımcı olacaktır. Halka ulaşma stratejisi, komisyonun rolü ve yetki alanı hakkında bilgi veren broşürler dağıtmayı, halka açık toplantılar düzenlemeyi ve medyayla yoğun ilişkiler kurmayı içerebilir. Sivil toplum ve dini gruplar da

komisyonun çalışmaları hakkında bilgi yayılmasında çok yardımcı olabilirler.

Her ne kadar güçlü bir halka ulaşma stratejisi ve genel bir şeffaflık yaklaşımı geliştirmek önemli olsa da bunlar, komisyonun tüm çalışmalarını göz önünde gerçekleştireceği anlamına gelmez. Soruşturmaların, toplantıların ve toplanan bilgilerin önemli bir kısmı rapor yayınlanana kadar, haklı nedenlerle, gizli tutulmalıdır. Bu nedenle komisyon üyelerinin ve çalışanlarının bir gizlilik anlaşması imzalamaları ve rapor yayınlanmadan önce halka hangi bilgilerin ulaştırılabileceğine belirleyen bir iç işleyiş oluşturmaları olağan dışı değildir.

6. Rapor ve tavsiyeler

Komisyonun bulgularını ve tavsiyelerini özetleyen sonuç raporu, arkasında bıraktığı en kalıcı eser olacaktır. Tematik araştırmalarının sonuç raporuna uygun olmasını sağlamak için, komisyonun, çalışmalarının erken bir döneminde raporun ana hatlarını çıkarması ve tahmini bir içindekiler tablosu oluşturması faydalıdır.

Bazı komisyonlar, özellikle de yakın tarihli olanlar, binlerce sayfadan ve çok sayıda ciltten oluşan raporlar yayınladılar.¹³ Ancak komisyonların, daha kısa (bir iki ciltlik) bir raporun hem erişilebilirlik hem de yazımındaki zaman kısıtları nedeniyle daha uygun olup olmayacağını düşünmeleri gerekir.¹⁴ Raporun daha uzun olduğu durumlarda, yaygın dağıtım için bir özetinin de hazırlanması uygun olacaktır.

Yakın zamanlı komisyonlar, sonuç raporlarının sunumu için ilginç alternatif ve destekleyici sunumlar geliştirdiler. Peru komisyonu, raporun yanında çatışmayı belgeleyen fotoğraflardan oluşan çok etkileyici bir kitap yayınladı.¹⁵ Sierra Leone'deki komisyon, raporun video versiyonunu hazırlamak için uluslararası bir STK'yla ve 50 sayfalık "çocuk-dostu" bir versiyonunu hazırlamak için de UNICEF'le birlikte çalıştı.¹⁶ Bir kısım komisyonlar da çok satılan ulusal gazetelerde raporlarından alıntılar yayınladılar.

Komisyonun tavsiyeleri, gelecekte olabilecek hak ihlallerini engellemek için hukuki, kurumsal ya da yasamaya dair reformlar yapılmasını, mağdurlar için onarım programları hazırlanmasını, daha fazla mezar açılmasını, üzerinde çalışmanın tamamlanamadığı kimi kilit öneme sahip alanlarda daha fazla soruşturma yapılmasını, ya da konuyla ilgili bulgularında ortaya çıkan zayıf noktaları hedef alacak programlar geliştirilmesini içerebilir. Bunların yanında, tavsiyelerin zamanında ve etkili bir şekilde hayata geçirilmesini sağlamak için bir takip sistemi de önerilebilir.

B- Temel Zorluklar

1. Zaman kısıtı: tüm ihlaller soruşturulamaz

Bir hakikat komisyonunun, tanıklar ve açık deliller var olsa bile, tek tek her bir vakayı araştırarak zamana ve kaynaklara sahip olması çok ender görülür. Dolayısıyla her ne kadar

13 Örneğin Guatemala'daki komisyonun raporu 12 cilt, Güney Afrika'nınki 5 cilt ve Peru'nunki 9 ciltti.

14 El Salvador, Arjantin ve Şili'deki hakikat komisyonlarının raporları, bazen eklere ayrılmış özel bir cilt de içerecek şekilde bir ya da iki ciltten oluşuyor.

15 *Yuyanapaq-Para recordar: relato visual del conflicto armado interno en el Perú, 1980-2000* (Lima, Comisión de la Verdad y Reconciliación, 2003).

16 New York'ta bulunan bir STK olan Witness, Sierra Leone raporunun belli başlı sonuçlarını özetleyen bir buçuk saatlik *Witness to Truth* isimli bir film hazırladı. Daha fazla bilgi için bakınız: www.witness.org. *The Truth and Reconciliation Commission Report For the Children of Sierra Leone* ise <http://www.unicef.org/voy/media/TRCCF9SeptFINAL.pdf> adresinden edinilebilir.

mağdurlar birbir bir hakikat beklentisi içinde olsalar ve hakikate erişme hakkını tanımlayan uluslararası normlar da bireysel gerçeklerin ortaya çıkarılmasını öğütleseler de hakikat komisyonlarının çoğu, sadece genel bir hakikati, tekrarlanan kalıpların tasvirini ve bunların yanında detaylı bir şekilde soruşturulmuş ve raporlanmış bazı temsili olayların anlatımını sağlayabilirler. Bu durum, kendi dosyalarının çözüme kavuşacağı umuduyla tanıklıkta bulunmuş mağdurlarda hayal kırıklığı yaratacaktır. Velhasılı, bir hakikat komisyonunun kurulması devletlerin devlet şiddetinin mağdurlarına olan hakikat borcunu ille de ödeyemez. Yine de komisyon, teker teker soruşturma yapılması için bir takip sistemi kurulmasını tavsiye edebilir.

2. Soruşturmanın genişliği

Münasip ölçüde esnek tutulmuş bir görev tanımı, komisyonun soruşturmalarının parametrelerini kendisinin belirlemesini gerektirecektir. Kimi komisyonlar, özellikle ilgi alanlarına giren hak ihlalleri ve bu konular arasında kesin ayrımlar olmadığı için, sosyal ve iktisadi adalet mevzuna hangi derinlikte gireceklerini belirlemede zorluk çekerler. Bu nedenle tamamen tekil olaylara odaklanan bir soruşturma yaklaşımıyla olayların nedeni ve sonucu olarak sosyal ve iktisadi ortamı da göz önünde bulunduran yaklaşım arasında bir sürtüşme vardır. Bu sürtüşme, genellikle komisyonun, faaliyet alanını çok genişletmeden ancak olayları anlamakta kilit öneme sahip bazı meseleleri de göz ardı etmeden her iki yaklaşımdan da yararlanmasıyla çözümlenir.

3. İsimleri açıklamak

Hakikat komisyonları, genellikle, adı belli suç faillerini ya da zanlıları teşhis eden bilgiler konusunda ne yapacaklarına dair zor kararlar almak zorunda kalırlar. Bu sorular, hem halka açık duruşmalar bağlamında hem de komisyonun bireysel kabahatlerin ne kadarını açıklayacağına karar vermek zorunda kaldığı sonuç raporunun hazırlıkları aşamasında gündeme gelebilir.

Burada bazı noktaların üzerine gideceğiz ancak her komisyonun bunlarla nasıl başedeceği konusunda kendi yöntemlerini geliştirmesi gereklidir. Her ne kadar hakikati anlatma mecburiyeti, komisyonları şahsi sorumluluklarla ilgili bilgileri de içermeye zorlasa da kanuni sürece dair kaygılar, raporların doğruluğu ve başka meseleler komisyonların bu sorunla baş etme yöntemi üzerine dikkatle düşünmelerini ve net bir politika belirlemelerini gerektirir.

Halka açık duruşmalarda, mağdurlar veya tanıklar, suça karıştığını bildikleri şahısların isimlerini vermek isteyebilirler. Bu durumda, komisyonun, ismi geçenlerin haklarındaki suçlamalara cevap vermelerini mümkün kılacak bir prosedür geliştirmesi gerekir. Ancak genellikle tavsiye edilen, suçlanan zanlıların kendilerini suçlayan kişileri doğrudan sorguya çekmemesidir.

Bunun yanında, muhtemelen, komisyon ifade alırken ve soruşturma esnasında, belli zanlılara işaret eden büyük miktarda bilgiye ulaşılabilecektir. Bu bilgiler gizlilik içinde toplanmış olsa bile, komisyonun, sonuç raporunda isimlerin yer alıp almayacağına karar vermesi gerekir. Eğer isim verilecekse, suçlanan kişilerin rapor yazılmadan önce en azından suçlamalara karşılık verme şansları olmalıdır. Bu işlem, şahısların haklarındaki suçlamalardan haberdar edildikten sonra komisyona yazılı bir başvuru yapmaları şeklinde gerçekleştirilebilir. Güney Afrika'daki komisyon duruşmalarda ve raporda ismi geçenler tarafından açılan davalara muhatap olmuştu. Sonuçta dava komisyon lehine sonuçlanmış olsa da mahkeme yargılama süresince bazı kısıtlamalar uygulandı.¹⁷

17 Bakınız: Van Rensburg ve Du Preez-Hakikat-Uzlaşma Komisyonu davası.

Bir komisyonun, kabahatlıların isimlerinin açıklamamayı ya da sadece en yüksek derecede sorumlu olanların veya emir komuta zincirinde en üstte olanların isimlerini vermeyi seçmesinin meşru nedenleri vardır. Mesela, tanıkların ya da mahkemede adaletin tecelli etmesi beklenmiyorsa ismi geçenlerin güvenlikleri ile ilgili kaygılar bu nedenlerden biridir.

Bunların yanında, komisyonun, edinilen bilginin, kendisi için belirlediği asgari delil standartlarına uygun ve güvenilir olduğundan emin olması gerekir. Komisyonların delil standartları farklılık gösterir, ancak genellikle bir zanlının isminin verilmesi için gerekli olan delil şartları genel sonuçlar çıkarmak için ihtiyaç duyulandan daha yüksektir. Örneğin, bazı komisyonlar, temel bulguları için “olasılıklar dengesi” testini kullanırken isim vermek içinse daha yüksek standartlar belirliyorlar. Ancak genellikle bu standart, ceza davalarında kullanılan “şüphe götürmezlik” ölçütünün altında kalıyor.¹⁸ Komisyonun raporda isim verdiği durumlarda bulgularının yasal veya cezai bir suç teşkil etmediğinin açıkça belirtilmesi gerekir.

Esneklik sağlamaya yönelik en iyi uygulama, kuruluş belgesinde, komisyonun, failerin isimlerini vermesine olanak tanımak ancak bunu mecburi tutmayarak meseleyi komisyonun kararına bırakmaktır.

4. Toplumsal cinsiyet perspektifinden yararlanmak

Eğer hakikat komisyonunun üyeleri, insan hakları ihlallerine toplumsal cinsiyet perspektifinden bakacak deneyime ya da donanıma sahip değillerse, üst düzey çalışanların ya da danışmanların bu donanıma sahip olduğundan emin olmak ve aynı zamanda bu alana odaklanan STK'lar ve uzmanlarla görüşmek önemlidir. Kadınların maruz kaldıkları kötü muameleler genellikle daha az bildirilir ve erkeklerin yaşadıklarından farklı olabilir. Özellikle cinsel şiddetin olduğundan az beyan edilmesi muhtemeldir.

Komisyonun bazen çok zor olabilen bu konuda, kadınları bilgi vermeye teşvik edecek prosedürler oluşturmayı düşünmesi gerekir. Kadınların cinsel şiddeti anlatmalarını kolaylaştıracağı için, ifadelerini kadın personelin alması sağlanmalıdır. Ayrıca, komisyon, kadın komisyon üyelerinin ve kadın gözlemcilerin bulunduğu, sadece kadınlara açık duruşmalar düzenleyebilir veya halka açık duruşmalarda mağdur kadınların kimlikleri saklı kalacak şekilde ifade vermelerini sağlayabilir.

5. Gizlilik

Komisyonun belirlemesi gereken politikalardan biri de kime ve nasıl bir gizlilik hakkı tanınacağı ve bu minvalde verilen sözün nasıl tutulacağıdır. Bu mesele, özellikle savcılıklar, komisyonun topladığı bilgilere ilgi gösterdiğinde veya celp yetkilerini komisyonun kayıtlarına erişim için kullanmayı düşündüklerinde gündeme gelecektir. Kuruluş belgesinde bazı koruma tedbirleri belirtilebilir. Örneğin, gizlilik taahhütlerinin, dışarıdan bir kurum tarafından çiğnenemeyeceği yazılabilir. Ancak, komisyonun bu konu üzerine en baştan uzun boylu düşünmesi tavsiye edilir.

6. Belgelere erişim

Komisyonun çalışmaları son bulduktan sonra dosyalarını kimin kontrol edeceği ve kayıtların kimlerin erişimine açık olacağı, gizlilik problemini daha da karmaşık hale getirir. Bazı durumlarda belgelerin birer kopyalarının da yurtdışında saklandığından emin olmak uygun olabilir.

¹⁸ Bazı ülkelerde “olasılıklar dengesi” ölçütü “delillerin ağır basması” olarak da adlandırılır.

7. Psikolojik destek

Bazı mağdurlar ya da kurbanlar, hikayelerini hakikat komisyonunda anlatmayı, destekleyici ve hatta iyileştirici bir deneyim olarak görseler de, diğerleri travmanın keskin acısını yeniden yaşamak zorunda kaldıklarını hissedebilirler. Komisyonun, bu durumdaki şahitlere, en azından duruşmalarda tanıklık yaparken ya da ifadeleri alınırken, destek ve danışmanlık sağlamaya hazırlıklı olması gerekir. Pek çok komisyon, bu nedenle ruh sağlığı uzmanları ya da sosyal hizmet çalışanları istihdam eder; bunun yanında da mağdurları daha uzun süreli destek sağlayabilecek yerel organizasyonlara yönlendirmek için sistem oluşturur.

Komisyonun üyeleri ve çalışanlarının da aylar boyu korkunç hikayeler dinlemekten dolayı travma etkilerinden şikayetçi olmaları muhtemeldir. Bu nedenle, komisyonun içinde de destek hizmetlerinin ve bilgi alma fırsatlarının yaratılması tavsiye edilir.

Komisyon, ayrıca, özellikle halka açık duruşmalar esnasında ortaya çıkabilecek acil tıbbi yardım ihtiyacını da göz önünde bulundurmalıdır. Gana Ulusal Uzlaşma Komisyonu'nun televizyonda yayınlanan bir duruşmasında, mağdurlardan biri tanıklık yaparken kalp krizi geçirip öldü. Bu olaydan sonra komisyon, tanıklık yapmadan önce tüm şahitlerin tansiyonlarının ölçülmesini ve duruşma salonunun dışında her zaman bir ambulans beklemesini sağladı.

8. Tanıkların korunması

Komisyonu bilgi verenler, bu faaliyetleriyle, geçmiş suçlara karışmış olan şahıslar önemli tanıkların işbirliğini engellemek isteyebilecekleri ya da işbirliği yapanlara karşı eyleme geçebilecekleri için fiziksel risklere girerler. Bu durum, özellikle, halka açık duruşmaların ardından tanıklık yapanların tehdit edilmesi şeklinde gerçekleşir. Bu nedenle, komisyonun, tanıklara ne gibi bir koruma sağlanacağını planlaması ve tanıkların bu kaynakları-ve korumanın sınırlarını-, ifade vermeden önce bildiklerinden emin olması gerekir. Bazı komisyonlar, bu gibi problemleri ortaya çıkmadan engellemek için halka açık duruşmalarda tanıkları daha az riske sokacak vakaları ele almayı tercih ederler.

Komisyonu başka şekillerde bilgi verenler de haklı olarak ihtiyatlı olabilirler. Genellikle, geçmişte yaşanan istismarın sorumluları ve işleyişi hakkında detaylı ve spesifik bilgiye sahip az sayıda üst düzey görevli komisyonla işbirliği yapmaya gönüllü olur. İçeriden bilgi taşıyan bu kişiler, çoğunlukla, çok sıkı gizlilik taahhütleri talep ederler ve komisyonla izi sürülemeyecek şekillerde görüşmek isterler. Bu düzeyde bir gizlilik sağlamak, hatta bazen komisyon çalışanlarının bile bilgilere erişimini kısıtlamak, kendi başına bir koruma niteliği taşır. Ancak yine de komisyonun yaptıkları işbirliğinin sonucunda bu şahıslara karşı oluşabilecek tehditlerin farkında olması gerekir.

Şahıslar tehdit edildiklerinde, komisyonun, en azından asgari düzeyde bir koruma sağlamaya hazırlıklı olması gerekir. Bu, bazen şahsın durum düzeline kadar geçici olarak başka bir yere aktarılmasını gerektirebilir. Kaynaklar müsaade ettiğinde daha sofistike tanık koruma programları geliştirilmelidir. Bu programlar, sürekli izleme ve koruma sağlanması amacıyla polisle işbirliği yapmayı ya da büyük tehlike altındakiler için sığınma evleri açmayı içerebilir. Komisyon, faaliyetlerine son verdikten sonra bu tanık koruma programlarının nasıl devam ettirileceği de düşünülmelidir.

9. Komisyona karşı tepkiler

Bir hakikat komisyonu, işini iyi yaptığında muhtemelen toplumun güçlü (veya eskiden güçlü

olan) bir kesimi tarafından tehdit olarak görülecektir. Bu kesimler -askeri, siyasi ya da özel silahlı gruplar -, komisyonu doğrudan ve dolaylı saldırılarla yıpratmaya çalışabilirler. Bu saldırılar, medyada komisyon aleyhinde çıkan güçlü eleştiriler şeklinde olabileceği gibi komisyon üyelerine ya da çalışanlarına yönelik doğrudan tehditleri de içerebilir. Şimdiye kadar kurulan komisyonların bir kısmı doğrudan ölüm tehditleri aldılar. Komisyon, iktidarı elinde bulunduran şahısları ya da grupları soruşturduğu için hükümet dosyalarına erişmekte zorluk yaşayabilir ve devlet yetkililerinin sınırlı işbirliğiyle karşılaşabilir. Peru'daki komisyon, güçlü soruşturmaları tarafından çıkarları tehdit edilenlerce basın yoluyla şiddetli bir şekilde eleştirilmişti. Komisyonun vardığı sonuçların etkisini azaltmak için siyasi tarafgirlik suçlamalarında bulunulması yaygındır. Bu nedenle, hakikat komisyonunun üyelerinin temsil ettikleri görüşler açısından dengeli ve yeterince geniş bir yelpazeden gelmeleri önemlidir. Aynı şekilde, komisyon üyelerinin, titizlik ve dürüstlükten taviz vermeden soruşturma konularına adil bir şekilde yaklaşılmaya azami dikkat göstermeleri gerekir.

10. Finansman

Hemen hemen tüm hakikat komisyonlarının karşılaştığı en büyük zorluk, faaliyetlerini sürdürmelerini sağlayacak mali kaynakları bulmaktır. Bir hakikat komisyonun bütçesi, genellikle 5 milyon doların üzerindedir ve kolaylıkla 12 milyon doları bulabilir, hatta geçebilir.¹⁹ İdeal olan, hükümetin, sürece verdiği desteği de gösterecek şekilde mümkün olduğunca çok kaynak sağlayarak bu konuda öncü olmasıdır. Bu destek mekan ve ekipman sağlanması şeklinde de olabilir. Bazı komisyonlar tamamen ulusal hükümetler tarafından finanse edilseler de, çoğu, ihtiyaç duyulan mali desteğin büyük kısmı için uluslararası topluluğa yönelmek durumundadır. Bu nedenle, belirlenen hedeflere ulaşmayı mümkün kılacak bir kaynak yaratma planı en baştan yapılmalıdır.

En iyisi, bağışçı devletlerle daha komisyon atanmadan irtibat kurmak, böylece bağış yapacakların komisyonun faaliyetinin erken bir döneminde katkı sağlayabilmelerine imkan tanımaktır. Birleşmiş Milletler misyonları, bu bağlantıların kurulmasına ve ihtiyaçlar belirdikçe bağış yapanların bilgilendirilmesine yardım edebilir; ancak komisyon üyelerinin var olan ya da muhtemel bağışçılarla doğrudan iletişime geçerek amaçlarını, planlarını ve kim olduklarını açık hale getirmeleri önemlidir. Bazen kaynak yaratma faaliyeti, komisyonun sahadaki çalışmalarından ayrı bir şekilde yürütülür. Bu durumda bağışçılar varolan kaynaklar, komisyonun verdiği sözler ve komisyonun ülke içindeki destekçileri arasında bir temassızlık olduğu hissine kapılabilirler. Birleşmiş Milletler de bağışçılar ve komisyon arasında bir bariyer işlevi görmektense doğrudan temasa geçilmesini desteklemelidir.

Komisyonun bütçe hedeflerinde gerçekçi olması önemlidir ancak, bağışçı devletlerin de komisyonun üzerindeki zaman baskısını, kaynak yaratmanın aciliyetini ve araştırmalarını ciddiyetle yapabilmesi için son derece gerçek bir destek ihtiyacı içinde olduğunu anlamaları ve buna uyum gösterebilmeleri beklenir. Pek tabii ki, komisyonun bağımsızlığını korumak için, mali kaynakların herhangi bir etkide bulunma umuduyla ya da komisyonun faaliyetlerine yön verme amacıyla sağlanmaması gerekir.

¹⁹ Bir hakikat komisyonu kurmanın maliyeti kayda değer olsa da hakikat komisyonları, genellikle, her sene on milyonlarca dolar harcayan uluslararası veya hibrid mahkemelerden çok daha ucuza malolurlar.

IV- KARŞILIKLI İLİŞKİLER

A- Yargılamalar

Yukarıda bahsedildiği gibi hakikat komisyonu tarafından toplanan bilgiler, ister komisyon henüz faalken isterse çalışmalar sona erdikten hemen ya da seneler sonra, adli süreçleri başlatmak amacıyla vakaları soruşturana için faydalı olabilir. Hakikat komisyonları, genel olarak, hukuki faaliyetlerin tamamlayıcısı olarak görülmelidirler. Hemen adli takibat yapılmasının beklenmediği durumlarda bile bu seçeneği açık tutmak ve ona göre davranmak önemlidir. Adli soruşturma ihtimalleri zaman içinde belirebilir. Bu durumda komisyonun raporu ve diğer kayıtları, arkaplan belgeleri olarak ve tanıkların izinin sürülmesinde faydalı olabilir. Komisyon raporunun birebir suç faillerini işaret etmediği durumlarda bile, komisyonun elindeki bilgiler, ihlallerin sistematüğini ortaya çıkarıp kurumsal sorumlulukların ve bağlantıların yanında en üst düzey görevlilerin emir komuta zinciri içindeki sorumluluklarını gösterebilir.

Ancak, komisyonun çalışmaları devam ederken komisyon üyelerinin ellerindeki tüm bilgileri savcılarla paylaşmak istememek için de nedenleri vardır. Eğer bilgiler bir gizlilik taahhüdüyle toplanmışsa bu sözü gözetmek gerekir. Üstelik failler bilgilerin savcılarla paylaşılacağını ve herhangi bir af ya da muafiyetin söz konusu olmadığını bildiklerinde hakikat komisyonunun önünde suçlarını kabul etmemek için direneceklerdir.

Eğer adli takibat başlayacaksa ve komisyon yanlış kişiye suç isnat edildiğine dair aklayıcı bir bilgiye ulaşırsa komisyonun bu bilgiyi savcılıkla paylaşması da önemlidir. Bu tip meselelerin tartışılabilmesi için savcılık ve hakikat komisyonu arasındaki iletişim kanalları en baştan kurulmalıdır.

Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin, devletin ciddi suçlara karşı tavır almaya ve suçluları cezalandırmaya istekli ve yeterli olup olmadığına karar vermek durumunda kaldığında, hakikat komisyonlarının ulusal otoriteler tarafından kurulmasını nasıl karşılayacağı henüz bilinmiyor. Mahkemenin bu eylemi yorumlayış biçimi, büyük ihtimalle, böyle bir hakikat komisyonu soruşturması yargılamayla devam mı ettirilecek yoksa yargı gücü olmayan bir komisyonun kurulmasıyla yargılama ihtimalinin önü mü kesilecek sorusuna vereceği cevapla ilişkili olacaktır. Uluslararası mahkemelerle uyumun nasıl olacağına dair bunun gibi sorular zaman içinde ve ancak uygulamada çözüme kavuşacaktır.

B- Onarımlar

Komisyonların bir noktada, kurbanların ve mağdurların sağladıkları tanıklık karşılığında bir tazminat almayı umduklarını farketmeleri alışılmadık bir durum değildir. Kimi son derece mütevazı olan tazminat talepleri sevdiklerini kaybeden ya da ağır yaralılara bakmak zorunda kalanların maruz kaldıkları ekonomik zorlukları ve yükleri yansıtır. Ancak, hakikat komisyonları kapsayıcı bir onarım programını hayata geçirmek için doğru yer değildir. Üstelik bunu yapmaları durumunda gelip hikayelerini anlatacakların kimler olacağı sorusu gündeme geleceğinden, bu çaba, sonuçları bulanıklaştırabilir. Yine de az sayıdaki örnekte,

komisyonların çok ihtiyacı olanlara geçici bir çözüm olarak acil tazminat sağladıkları da olmuştur.

Mağdurların koşullarını iyi anlayan hakikat komisyonlarının çoğu sonuç raporlarında bir onarım programı oluşturulması yönünde şiddetli tavsiyelerde bulunurlar. Bu onarım programları, maddi tazminatları da kapsar ancak onunla sınırlı değildir ve genellikle eğitime dair, sembolik ve benzeri önlemlerin alınmasını da içerir.²⁰ Bu tip programların tasarlanması karmaşık olabilir ve komisyonun bir plan ortaya koymak için zamana ve uzmanlığa ihtiyacı olacaktır. Daha yakın zamanlı komisyonlar, genellikle, tavsiye ettikleri onarım programının ayrıntılarını açıkça ortaya koyarak programın uygulanma ihtimalini artırmayı seçtiler.

Pek tabii ki, bir onarım programı, hakikat komisyonundan bağımsız olarak ya da hakikat komisyonunun hiç var olmadığı durumlarda dahi tasarlanabilir. Ancak, böyle bir programı hakikat komisyonunun araştırmalarına ve bulgularına dayandırmanın belli avantajları vardır. Hiçbir hakikat komisyonunun tüm mağdurlarla görüşme iddiasında olmadığı düşünülürse program, tanıklıkta bulunanlardan daha fazlasını kapsayacak şekilde genişletilebilir. Bu ve bunun gibi meseleler komisyon tarafından değerlendirilmeli ve tavsiyeler arasında yerini almalıdır. Elbetteki ülkenin mali durumu ve muhtemel finansman kaynakları da, tavsiyelerde bulunurken dikkate alınmalıdır.

C- Güvenlik Soruşturması²¹

Pek çok ülkede istismarda bulunmuş asker, polis, yargı mensubu veya devlet memurlarının görevlerinden uzaklaştırılmaları için programlar uygulandı, ancak bir yandan da büyük güçlüklerle karşılaşıldı. Bu ülkelerden bazıları ise yetersiz koruma sağladıkları ve haksız suçlamaları önlemek için gerekli prosedürleri geliştirmedikleri için eleştirildiler. Geçmişleri kontrol edilecek gruplar ayrı ayrı ele alınmalıdır. Örneğin, yargı mensuplarının geçmişlerini araştırmak, reform talepleriyle yargı bağımsızlığını gözetmek arasında bir denge kurulmasını gerektireceği için kendine özgü zorluklar içerir. Şahısların geçmişlerinin araştırıldığı programlarının çoğunun, her bir şahsın personel sicilini ve hakkındaki eski şikayetleri incelediği ve halkın yorumlarını almaya yönelik prosedürler geliştirdiği düşünülürse, hakikat komisyonunun sahip olduğu bilgilerin de bu sürece dahil edilmesi faydalı olacaktır. Bu durum komisyonun kuruluş belgesi yazılırken öngörülebilir ve bu da, özellikle yargılamanın pek muhtemel olmadığı durumlarda, mağdurları komisyona başvurmak konusunda teşvik edebilir. Ayrıca böyle bir amacın olması komisyonun soruşturmalar esnasında ismi geçen her bir fail hakkında topladığı bilgilerin detaylarını da etkileyebilir.

D- Reformlar

Şüphesiz, hakikat komisyonunun tavsiyeleri son kertede, şahısların geçmişlerinin araştırılması kadar, geçmişteki istismarlara izin vermiş ve hatta bunlarda rol oynamış kurumları da dönüştürecek reformların geliştirilmesine yöneliktir. Genellikle geniş kapsamlı olan bu öneriler, yargı, hukuk, yasama ve siyaset alanındaki reformları kapsarlar. Komisyonun tavsiyeleri ne kadar ayrıntılı ve spesifik olursa uygulanma ihtimalleri de o kadar artacaktır. Ancak komisyon raporunu teslim ettikten sonra konuyu gündemde tutma görevi, sivil toplumdaki gruplara ve ihtiyaçların farkında olan bazı hükümet mensuplarına düşecektir. Gerekli reformlar için baskı yapılmasında komisyon raporundaki tavsiyeleri dikkatle incelemiş olan uluslararası aktörler de önemli bir rol oynayabilirler.

²⁰ Ayrıca bakınız: *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law* (İnsan Hakları Komisyonu kararı 2005/35, ek).

²¹ Ayrıca bakınız: İHYK'nın bu seri kapsamında yayınladığı *rule-of-law tool for post-conflict States on vetting*.

V- ETKİ VE TAKİP

A- Takip ve Uygulama

Sonuç raporunun etkisi, içeriğinden çok raporun ne zaman ve hangi koşullarda yayınlandığı ve duyurulduğu, ne kadar yaygın bir şekilde dağıtıldığı, medyada ne kadar yer bulduğu ve en önemlisi siyasi otoritenin raporu nasıl ele aldığı ve raporun sonuçlarını ve tavsiyelerini uygulamakta ne kadar istekli olduğu gibi pek çok faktöre bağlıdır.

Komisyon, bu durumda, sivil toplum örgütlerinin raporun önerilerinin takibi konusunda kendisine destek olacağını umar; zira komisyon sonuç raporunu teslim edip dağıldıktan sonra tavsiyelerini ancak başkaları hayata geçirebilir. Komisyonun tavsiyelerini başarılı bir şekilde uygulamak, hükümeti harekete geçirecek yasal zorunluluklar olsa dahi zor bir iştir. Yeterince siyasi iradenin olduğu durumlarda bile tavsiye edilen tedbirleri almak için yeterli kurumsal kapasite ya da maddi imkan olmayabilir.

İster resmi bir takip komitesi isterse uygulamadan sorumlu bir hükümet birimi aracılığıyla olsun, takip mekanizmaları üzerine etraflıca düşünmek gerekir. Bu mekanizma, komisyonun kuruluş belgesinde belirtildiğinde, bulguların ciddiye alınacağına dair en baştan bir taahhüt verilmiş olabilir. Eğer bu şekilde yapılmadıysa, komisyonun bir takip yapısı ya da prosedürü oluşturması ve çalışmalar sona ermeden hükümete yönelik lobi çalışması yaparak gerekli hazırlıkların yapıldığından emin olması gerekir.

B- Raporun Dağıtılması

Bir hakikat komisyonunun amacı, politikalarda ve kurumlarda yapılacak reformların yanında, halkın ulusal tarihini ve yakın zamanda yaşanmış olan çatışmayı ya da şiddeti anlayış biçimlerini etkilemektir. Bu nedenle komisyonun vardığı sonuçların ülke çapında bilinir olması önemlidir. Bazı ülkelerde raporun önemli bölümleri gazetelerde tefrika halinde yayınlanmıştır. Raporun kısaltılmış ve kolay anlaşılır hale getirilmiş versiyonları da üretilmeli ve ülkede konuşulan farklı dillere tercüme edilmelidir.

C- Dosyalara Ne Olacak?

Raporun hazırlanması için kullanılmış olan binlerce ifade ve çok sayıdaki soruşturma dosyası da dahil olmak üzere hakikat komisyonunun arşivlerine ne olacağı ve bu kayıtların gelecekte kullanılmak üzere nasıl saklanacağı üzerine ciddi şekilde düşünmek gerekir. En güzeli, bir halk kütüphanesi ya da halka açık benzer bir yapı, örneğin bir tarihsel hafıza kütüphanesi kurmaktır. Ancak bu, ister tanıkların ya da suçlananların isimleri, ister başka bilgiler ve detaylar olsun mahrem bilgilerin, komisyonun bu bilgilerle ilgili yaptığı düzenlemeye uygun olarak dosyalardan çıkarılmasını ya da erişime kapatılmasını gerektirir. Komisyon, en baştan, uzun süreli kullanım konusu üzerine düşünmelidir. Böylelikle ifadeleri alanlar, örneğin ifadelerin komisyon çalışmalarını tamamladıktan sonra halka açılması konusunda, görüştükları kişilerin iznini alabilirler.

D- “Başarı”nın Değerlendirilmesi

Bir hakikat komisyonunun topyekün başarısını değerlendirmek genellikle zordur. Komisyonun etkisi, toplumun farklı kesimlerinde, geniş bir zaman aralığında ve o kadar farklı biçimlerde hissedilebilir ki ölçmek, sayılara dökmek ve değerlendirmek çok zordur. Bazı durumlarda komisyonun raporu hızla bir “çok-satan” haline gelebilir; tavsiyelerinden bazıları hemen uygulamaya konur; komisyonun etkisi şüphe götürmez bir şekilde derindir ve çoğunluk tarafından takdir görür. Başka durumlarda ise komisyonun raporu ilk başta, en azından devlet yetkilileri tarafından soğuk ve düşmanca bir tavırla karşılanabilir ve dağıtımı sınırlı kalır. Ama yıllar sonra, belki başka bir hükümet döneminde, rapor yeniden yayınlanabilir, içerdiği bilgiler beklenmeyen adli kovuşturmalar için kullanılabilir ve vardığı sonuçlar hınç dolu bir geçmişin- ve belki de hınç dolu bugünün- anlaşılmasında önemli görülebilir. Halka açık duruşmaların yapıldığı durumlarda, televizyonlarda yayınlanan oturumlar büyük bir izleyici kitlesini çektiği ve kamuoyundaki tartışmayı aylarca şekillendirdiği için komisyonun etkisini görmek daha kolaydır. Ancak komisyonun uzun vadeli bir hakikati anlama çabasının parçası olarak görülmesi de önemlidir. Aynı şekilde, komisyon, geçmişteki suçlarla hesaplaşmanın araçlarından sadece bir tanesi olarak görülmelidir.

VI- HAKİKAT KOMİSYONLARINA YARDIMCI OLMAK: ULUSAL VE ULUSLARARASI AKTÖRLER

A- Ulusal STK'ların Rolü

Yukarıda da belirtildiği gibi, ulusal STK'lar, hakikat komisyonlarının çalışmalarında kilit öneme sahiptir. Zaten, en güçlü komisyonlar güçlü ve aktif bir sivil toplum bulunduğu bağlamlarda ortaya çıkarlar.²² STK'lar, komisyona bilgileri, bağlantıları ve uzmanlıklarıyla destek olduklarında bile komisyondan bağımsız kalmalıdır. Zira, komisyonun faaliyetlerini izlemeleri, dürüst bir şekilde geribildirimde bulunmaları ve komisyona mağdurların ihtiyaçlarına doğru bir şekilde karşılık vermesi için baskı yapmaları önemlidir. Pek çok ülkede, komisyonlar faydalı uzmanlıklarını beraberlerinde getiren STK çalışanlarını işe alırlar; ancak bu durum kıdemli personelini kaptıran STK'larla gerginlik yaşanmasına neden olabilir. Komisyon ve STK'lar arasındaki ilişki halihazırda var kabul edilmemeli; aksine her birinin hakikate ulaşılması yolunda sahip olduğu önemli ancak birbirinden bağımsız rollere saygı gösterilerek inşa edilmelidir.

Komisyonun kuruluş belgesinin geliştirilmesi ve komisyon görevini tamamladıktan sonra yapılacak olan takip çalışmalarının yanısıra STK'ların komisyonun faaliyetlerine katkı sağlayabilecekleri birçok alan daha vardır. Bunlardan bazıları:

- Komisyon çalışanlarına eğitim vermek ve ülkedeki hak ihlallerinin tarihine ve sistematığına dair arka plan bilgisi sunmak.
- Genellikle çok sayıda tanıklığı içeren kayıtlarını erişime açmak ve komisyonun soruşturmalarını ve ifade toplama faaliyetini yoğunlaştıracağı coğrafi bölgelerin belirlenmesine yardımcı olmak.
- Kuruluşun etkili olduğu ve güven ilişkisi kurmuş bulunduğu yerlerde, komisyonu yereldeki önemli kişilerle, mağdurlarla ve başka önemli bağlantılarla tanıştırmak.
- Bazı durumlarda, STK'lar, ifade alacak çalışanları temin etme ve komisyon tarafından gerekli eğitim verildikten sonra komisyon adına sahaya gönderme işini üstlenebilirler.
- Bazı komisyonlar, STK'ların, özellikle de kuruluş bu şahıslarla uzun süreli bir ilişkiye sahipse, duruşmalarda mağdurlara refakat edip duygusal destek vermelerine izin verir hatta özellikle bunu isterler.
- STK'lar, komisyon kurulmadan önce, faaliyetten önce ve kapandıktan sonra, hükümete yönelik lobi faaliyeti yaparak komisyonla ilişkili en etkili prosedürlerin ve politikaların uygulanmasını sağlamak için en elverişli konumda bulunurlar.
- STK'lar, komisyonun mağdurları yönlendirebileceği bireysel ya da grup danışmanlığı, toplumsal destek mekanizmaları ve geçmişte yaşanmış olan şiddet nedeniyle hala

22 Bu konuda detaylı bir inceleme için bakınız: "Truth Commissions and NGOs: The Essential Relationship", International Center for Transitional Justice and Ghana Centre for Democratic Development, Nisan 2004 (www.ictj.org adresinden edinebilirsiniz).

yaralı olanlara yönelik temel sağlık hizmeti gibi destek hizmetlerini sağlayabilirler.

B- Birleşmiş Milletler'in ve Diğer Uluslararası Aktörlerin Rolü

Uluslararası aktörlerin de sürece önemli katkıları olabilir. Eğer ülkede insan hakları ofisi de olan bir Birleşmiş Milletler misyonu varsa ya da İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (İHYK) temsil ediliyorsa, eğitim vererek ya da hakikat komisyonlarındaki en iyi uygulamalarla ilgili malzemeye erişim sağlayarak komisyona belli alanlarda uzman desteği sağlayabilirler. Bunun yanında, soruşturmalara ilişkili olabilecek şekilde uluslararası insan hakları ve savaş hukuku konularında bilgi de temin edebilir. Birleşmiş Milletler insan hakları ofisi veya İHYK temsilciliği, komisyonun, başka ülkelerdeki hakikat komisyonlarında birebir çalışmış kişiler de dahil olmak üzere yabancı uzmanlara, danışma ve eğitim amaçlı erişimini sağlayabilir. Bu faaliyet genellikle uluslararası STK'larla birlikte yürütülür.

Yukarıda da tavsiye edildiği gibi Birleşmiş Milletler ve İHYK'nın da aralarında bulunduğu uluslararası aktörler, bir komisyon kurulmasını önerebilirler, ancak, komisyon üzerine düşünülmesi, karar verilmesi ve komisyonun şekillendirilmesi aşamalarında başrolde olmamalıdır. Birleşmiş Milletler ve özellikle de İHYK, böyle bir ihtimal yeterince ilgi çekiyorsa ve uluslararası desteğe ya da faydalı olabilecek karşılaştırmalı bilgiye ihtiyaç duyulursa sürece dahil olmalıdır. Komisyon üyelerinin seçimi ve komisyonun yetki alanına muafiyet tanıma hakkının da girip girmeyeceği gibi bazı meselelerde uluslararası denetim olmalı ve temel prensiplerle hukuki standartların gözetildiğinden emin olunmalıdır.

Ancak Birleşmiş Milletler personelinin istekliliği ve uzmanlığı, ulusal STK'ların ve diğer yerel aktörlerin önünü kesmemelidir. Kuruluş belgesinin yazılması, üye seçim sürecinin ayrıntılarının belirlenmesi, bütçe hazırlanması ve komisyon yapısının tasarlanması gibi faaliyetler, nasıl bir uzmanlığa sahip olurlarsa olsunlar sadece Birleşmiş Milletler çalışanları tarafından yapılmamalıdır. Bu süreçler, ister STK'lar olsun isterse hükümet, yerel aktörler ve son kertede komisyonun kendisi tarafından yönlendirilmeli ve sahiplenilmelidir. Uluslararası organizasyonlar, özellikle hükümet görevlilerinin acele ettikleri durumlarda, komisyonun tasarlanması ve üyelerin seçilmesi sürecinde kapsamlı bir istişare yapılması için ısrarcı olabilirler ve olmalıdırlar. Komisyon kurulduktan sonra, komisyonun dışında bulunan uluslararası aktörler yardım etmeye devam etmeli ancak yönlendirici olmamalıdır.

Bazı vakalarda, Birleşmiş Milletler'in (Birleşmiş Milletler Proje Hizmetleri, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı veya İHYK aracılığıyla) mali kaynakları teslim alması ve hakikat komisyonun harcamalarını denetlenmesi istenmiştir. Böyle bir yol seçmek komisyonun idari yükünü hafifletebilir ve bağışçıların güvenini artırabilir, ancak finansal kontrolün faaliyetlerin kontrolü veya etki altında bırakılması anlamına gelmemesi için özen gösterilmelidir. Pek tabii ki komisyonun hedeflerini de yansıtan bütçeye dair kararlar, dışarıdan birileri tarafından değil komisyonun kendisi tarafından alınmalıdır. Aynı şekilde, mali kaynak sağlanması konusunda da, kaynakları teslim alan uluslararası bir kuruluş olsa bile, en uygunu komisyonun sürece önderlik etmesidir.

Özellikle İHYK olmak üzere Birleşmiş Milletler ve ülke üzerinde etkisi olan yabancı hükümetlerin, hükümetin gerek komisyonun araştırmacılarının dosyalara erişimini sağlayarak gerekse komisyonun selametle çalışmasını sağlamak için güvenlik önlemleri alarak, hakikat komisyonunun kuruluş belgesinde öngörülen desteği verip vermediğini izlemek gibi önemli bir görevleri vardır. Komisyon görevini tamamladıktan sonra, uluslararası aktörlerin baskıları, komisyonun tavsiyelerinin gündemde tutulması ve hayata geçirilmesi için önemli olacaktır. Yine özellikle İHYK başta olmak üzere Birleşmiş Milletler, duruma bağlı olarak uygun (ve mümkün) olursa komisyonun arşivlerini koruma ve saklama rolünü de üstlenebilir. Yukarı da

belirtildiği gibi hakikat komisyonları genellikle yabancı devletlerin mali desteğine de ihtiyaç duyarlar.

Geçmişte uluslararası STK'lar da hakikat komisyonlarına çok yardımcı oldular. Katkılarından bazıları şöyle sıralanabilir:

- Başka hakikat komisyonlarının nasıl çalıştığı, nasıl bir yapıya sahip oldukları ve belli işlerini (ifade alma, veri tabanı, duruşmalar, hukuki zorluklar, yargı süreci, isimleri açıklamak, bütçe hazırlamak, vb.) nasıl hallettikleri hakkında karşılaştırmalı bilgiler sunmak.
- Komisyon üyelerini ve çalışanlarını başka yerlerde halihazırda faaliyette olan hakikat komisyonlarıyla tanıştırmak bilgi ve fikir alışverişi sağlamak.
- İdare ve uygulama alanlarındaki tecrübelerinden yararlanılması için eski hakikat komisyonlarının üyelerini sürece dahil etmek.
- Komisyonun çalışmalarını sürdürmesinde zorluk yaşatan meselelerle ilgili danışmanlık ve hukuki analiz temin etmek.
- Komisyonun çalışmaların başlangıcında ve süresi boyunca çalışanlara ve doğrudan komisyon üyelerine eğitim vermek.
- Uluslararası STK'lar komisyon kurulmadan önce, ulusal örgütlerle yakın temas halinde çalışarak, istişare sürecinin daha canlı geçmesi için gereken karşılaştırmalı bilgiyi sağlayabilirler.
- Uluslararası hak savunuculuğu ve izleme örgütleri, bazen, komisyonun faaliyetleri esnasındaki başarılarını değerlendiren ve özellikle yargı süreciyle ilgili ya da gelecekteki ceza yargılamalarına etki edebilecek konularda uluslararası standartlar açısından sorun yaratan uygulamalarını eleştiren önemli raporlar hazırlarlar.

Sonuç

Geçiş dönemlerinde hakikat komisyonlarına gittikçe daha sık rastlanıyor ve sürekli yeni ve yaratıcı modeller karşımıza çıkıyor. Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası aktörler, yerel aktivistlerle ve devlet görevlileriyle birlikte çalışarak bu komisyonların etkili olabilmek için ihtiyaç duydukları desteği sağlamak için son derece uygundur. Genellikle geçişin hala kırılma olduğu bağlamlarda bir hakikat komisyonu kurmak sancılı ve riskli bir girişimdir. Faydaları çok, geçmiş anlamak ve tanımak da bir o kadar gerekli olsa da kolay ve risksiz bir süreç beklentisinde olmak hatalı olacaktır.

Ancak, hakikat komisyonunun tasarımı ve işleyişi esnasındaki önemli kararlara özen göstererek ve hassas bir planlamayla bu sürecin geçiş dönemindeki gelişmelerin en kayda değer ve etkililerinden biri olması sağlanabilir.

